

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Destinasjonsselskapenes rolle i samisk reiseliv

Hvordan forløser vi potensialet i samisk reiseliv på dens egne premisser?

Antje Schlecht

Masteroppgave i Erfaringsbasert master i reiselivsledelse, REI-3901-1 20H, 24. Mai 2021

Institutt for reiseliv og nordlige studier

Forord

Engasjementet for samisk reiseliv tok meg for fullt når jeg fikk muligheten å lede reisemålsutviklingsprosjektet i Guovdageaidnu/Kautokeino i 2018. Siden starten av denne viktige prosessen har jeg vært opptatt å finne måter for utvikling av samisk reiseliv som har et helhetlig perspektiv, tar utgangspunkt i bedriftenes egne behov og respekterer at vi jobber i et urfolksområde. Likevel, først med arbeidet til dette masterprosjektet gikk det opp for meg hvor viktig ovennevnte faktisk er, og at jeg i liten grad har tatt høyde for det, også i mitt eget arbeid som prosjektleder og bedriftsrådgiver. Det er svært gledelig at min intensjon om å benytte masterstudiet som et konkret verktøy i mitt daglige virke, har vært vellykket, både for meg, mine kolleger, og min arbeidsgiver Sápmi Næringshage. Jeg har kunnet overføre kunnskap og hatt fruktbare dialoger rundt teorier og forskningsarbeider med mine kolleger. Denne reisen med personlig læring har jeg som mål å videreføre slik at nyttig og relevant forskning, gir meg muligheten for kontinuerlig kunnskapsbygging som gjennom mitt og mine kollegaers praktiske virke kan komme til anvendelse i bedrifter og prosjekter.

Jeg ønsker å takke mine kolleger og Sápmi Næringshage, for å ha gitt meg muligheten til denne personlige utviklingen, og har støttet meg gjennom hele masterstudiet med innspill, dialog og avlastning. Takk Solveig, Morten, Mira, Svein og John Arne. Jeg er også utrolig glad for alle som har tatt seg tid å lese korrektur av oppgaven og kommet med gode innspill.

Den største takknemligheten tilhører mine oahppásat, for å ha delt av sin kunnskap og har gitt meg muligheten å belyse et tema som er svært relevant og viktig, gjennom masterprosjektet, og dens funn vi vil kunne bruke for å utvikle deres og andre samiske reiselivsbedrifter fremover.

Tusen takk Britt Kramvig, for mange timer med veiledning, dialog, innspill og begeistring for et tema vi begge brenner for. Du har vært en bauta for meg i dette prosjektet og jeg gleder meg å kunne fortsette samarbeidet på andre arenaer og i andre prosjekt.

Til sist ønsker jeg å takke min samboer som tålmodig har latt meg jobbe mange lange kvelder og helger, min søster, Peggy og Andrea som har motivert meg og lyttet til mine halvgode forsøk å forklare problemstillinger, drøftinger og kaoset i hodet på tysk, dere har vært en utrolig viktig støtte.

UiT Norges Arktiske Universitet

Campus Alta, 24. Mai 2021

Antje Schlecht

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1	Innledning.....	1
1.1	Forsknings spørsmål	6
1.2	Strukturen i oppgaven	9
Kapittel 2	La oss snu på det	10
	Introduksjon til teoretiske og metodologiske posisjoner.....	10
2.1	Forskningsdesign og metodiske refleksjoner.....	10
2.2	Teoretiske posisjoner	15
Kapittel 3	Muitalusat sámi mátkeealáhusas	20
	Fortellinger fra samisk reiselivsnæring	20
Kapittel 4	Árbevierru	31
	Tradisjonelle samiske praksiser for samhandling og deres betydning for samisk reiseliv ..	31
Kapittel 5	Lávkkis lávkái	38
	Fra steg til steg, en reislivs fremtid basert på samisk verdigrunnlag	38
Kapittel 6	Boahte lávki	46
	Neste steg, vi utvikler levedyktige <i>reiselivs</i> bedrifter i Sápmi.....	46
	Referanseliste	51
	Vedlegg 1: Informasjonsskriv til deltakere	57
	Vedlegg 2: Intervjuramme	60
	Vedlegg 3: Godkjenning NSD	61

Figurliste

Figur 1:	Gáfestallan i Karasjok	15
Figur 2:	Gáfestallan i Kautokeino	37
Figur 3:	Tiltaksområder resemålsutvikling	39
Figur 4:	Kollektive oppgaver for en samisk reiselivsklynge.....	43
Figur 5:	Individuelle oppgaver på bedriftsnivå	44

Kapittel 1 Innledning

Utgangspunkt for temaet til denne masteroppgaven er spørsmål om hvordan man forløser potensialet i samisk reiseliv på dens egne premisser. Bakgrunn for spørsmålet er reisemålsutviklingsprosessene som er satt i gang av Sápmi Næringshage (SNH, etab. 2016) i Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsáŋgu/Karasjok-Porsanger, samt planlagte utviklingsprosjektet i Deatnu/Tana og Unjárga/Nesseby. Sápmi Næringshage er en operatør av det nasjonale *næringshageprogrammet*, som er en del av virkemiddel-apparatet og et verktøy for næringsutvikling i distriktene SNH sitt virkeområde er spredt over de fem Finnmarkskommunene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsáŋgu/Porsanger, Deatnu/Tana og Unjárga/Nesseby, strekker seg over et areal på 25.521 km² og innbefatter tre av Norges største kommuner i areal (SSB, 2021). Sápmi Næringshage har som overordnet mål å utvikle levedyktige bedrifter i Sápmi. Per i dag har organisasjonen seks ansatte inkludert daglig leder, som er fordelt med eget kontor i de fem nevnte kommunene (SápmiNæringshage). Eierstrukturen i næringshagen er slik at både kommunene og næringslivet eier aksjer, hvorav næringslivet utgjør den største andelen av eiere i aksjeselskapet. Sápmi Næringshage er som operatør av næringshageprogrammet en del av det nasjonale SIVA-systemet, et nasjonalt nettverk for utvikling og innovasjon i næringslivet (SIVA). SIVA står for Selskapet for industrivekst. SIVA, har et særskilt ansvar for å stimulere til vekst i distriktene og skal ved siden av bedriftsetableringer og -utvikling også legge til rette for at kunnskaps- og næringsmiljøer kan kobles sammen i nettverk (SIVA). Sápmi Næringshage får som del av SIVA sitt nettverk, gjennom næringshageprogrammet, tilgang til virkemidler som skal stimulere til økt bedriftsetablering, nyskaping og vekst i vårt virkeområde, og som også skal utløse større utviklingsprosjekt som reisemålsprosjektene (SápmiNæringshage; SIVA). Sápmi Næringshage ble etablert i 2016 og var inntil nylig den yngste av SIVAs 39 næringshager i Norge.

Virkeområdet til SNH er kjennetegnet av mikro, små- og mellomstore bedrifter med større variasjoner av type selskapsform mellom kommunene, samt store geografiske avstander, en økende gjennomsnittsalder ved stagnerende befolkningsantall, og lavere grad av høyere utdanning (Forskningsrådet, 2020; Sámediggi/Sametinget, 2019). Hovedandelen av bedriftene tilhører bransjer som kategoriseres som primærnærings som fiskeri, jordbruk og reindrift (Angell, Gaski, Lie & Nygaard, 2014; Forskningsrådet, 2020; Sámediggi/Sametinget, 2019). Enkelte rapporter og kunnskapsgrunnlag viser til en fragmentert næringsstruktur og bedrifter med lav lønnsomhet, noe som påvirker tilgang til ressurser for nyskaping og utvikling, og

dernest er identifisert som årsak for lav FoU-aktivitet (Angell et al., 2014; Forskningsrådet, 2020; Grünfeld, Pedersen, Gulbrandsen, Ovesen & Bullvåg, 2014). Likevel peker forskjellige scenarier mot et lysere fremtidsbilde med reiseliv, kunsthåndverk, kunst og musikk som potensielle vekstbransjer, samt primærnæringer som er på opptur med hensyn til økt videreforedling av egne råvarer til blant annet lokalmatvarer (Angell et al., 2014; Grünfeld et al., 2014; Karlsdottir, Olsen, Harbo, Jungsberg & Rasmussen, 2017; Sámediggi/Sametinget, 2019; Teräs, Ellingsen, Aarsæther, Kårtveit & Nygård, 2019). I ny nasjonal reiselivsstrategi identifiseres potensialet samisk reiseliv har som en viktig del av Norges status som kulturreisemål, og det oppfordres til og med å lage en egen delstrategi for samisk reiseliv slik at næringen «får utvikle seg og modnes på egne premisser» (IN, 2021c, s. 8, 31).

Et viktig spørsmål i arbeidet med reisemålsutviklingsprosjektene SNH har ansvaret for, er hvordan man sikrer gode rammebetingelser for at utviklingsarbeidet som nå er startet på de enkelte reisemål ikke stopper opp når prosjektene avsluttes. Man ønsker å rigge forholdene strategisk slik at arbeidet kan videreføres og at reisemålene får et apparat rundt seg som kan drive en bærekraftig utvikling framover som setter samiske reiselivsbedrifter i stand til å kunne forløse det identifiserte potensialet. Andre reisemål som Lyngenfjorden, Senja, Lofoten mm. har skapt et slikt apparat i form av destinasjonsselskaper som i de nevnte regionene omfatter flere kommuner (enkelte reisemål). SNH spør seg derfor om dette kan bli en måte å organisere reiselivet og de enkelte reisemålene i indre Finnmark på. Situasjonsanalysene i arbeidet med reisemålsutviklingsprosessene har avdekket at tidligere forsøk med destinasjonsselskap på lokalt nivå, kommunebasert, har vært mislykket (Finnmark.Dagblad, 2006; Olsen, 2016; Skoglund, 2006). Det ble nevnt at dette skyldes at det i regionen ikke var tilstrekkelig økonomisk bærekraft for å finansiere et slikt selskap, men det er også kommet fram at andre faktorer som lite tillit og relasjoner kan ha spilt en rolle (Olsen, 2016). Det betyr at man også i større grad må ta hensyn til området man befinner seg i. For virkeområdet til SNH gjelder det å ta i betraktning at man agerer i et urfolksområde, hvor måten å angripe problemstillinger på, verdenssynet og begrepsforståelser på mange områder er ulik det norske, selv om det selvfølgelig også er sammenfall mellom disse. Noe som også tas til ordet for i den nye reiselivsstrategien og kunnskapsgrunnlaget for denne, hvor man anerkjenner at virkemidler som anvendes ovenfor norske reiselivsaktører, ikke vil fungere på samme måte i en samisk reiselivskontekst (IN, 2021b, 2.6 Samisk reiseliv). Forskningsprosjektets design er derfor basert på urfolkmetodikk for å ta hensyn til den samiske konteksten og området prosjektet befinner seg i (Keskitalo, Rasmussen, Rahko-Ravanti & Äärelä-Vihriälä, 2021). Det å foreta forskning

i en urfolkskontekst krever å sette seg inn i hvordan man kan gjøre det på måter som gir gevinst for urfolket selv, og at man sikrer at de involverte ikke føler seg utnyttet med en følelse for å ha blitt frastjålet eget kunnskap (Porsanger, 2004; Virtanen, Keskitalo & Olsen, 2021). Forskningsmetoder bør tilpasses sted, folk og historie – og det bør reflekteres rundt hvilke metodiske og teoretiske posisjoner gir rom for å gjøre forskning i et samfunn som tidligere har vært utsatt for overgrep i forskningens navn. Metoder kan òg dekoloniseres og forskeren kan skifte fokus fra å forske på, til å forske med bærere av kunnskapen forskere er interessert i (Grimwood, Stinson & King, 2019; Porsanger, 2004; Stinson, Grimwood & Caton, 2020). Undersøkelsesdesignet i denne oppgaven er derfor eksplorativ og baserer seg på case-studietilnærming der involvering og samskapingsperspektivet står sentralt, og som jeg forsøker å ta i bruk. Dette er ett av flere bidrag i hvordan vi i FoU-sektorer i Sápmi kan prøve ut nye metoder. Jeg har i tillegg til urfolksmetodologi vært inspirert av narrative metoder for å kunne undersøke samisk praksis som har; det som sett utenfra ville bli oppfattet som å ha en lav grad av strukturering av en intervjusituasjon. Slike mer åpne og undersøkende arbeidsformer kan gi tilgang på en opplevelse av inkludering, relasjonsbygging slik disse utøves lokalt; ritualer for deling av synspunkter og hvordan kollektiv kunnskapsbygging skjer i en urfolkskontekst (Grimwood et al., 2019; Keskitalo et al., 2021). Samisk fortellerpraksis tas i bruk på forskjellige måter og arenaer, enten det er dagligdagse møter som praktiseres gjennom *gáfestallan*, pauser mellom mer formelle møter, i det praktiske arbeidet i siidaen, når man beveger seg i og høster av naturen eller jobber med duodji.

Dette prosjektets overordnede kunnskapsmål er å gjøre en kritisk gjennomgang av destinasjonsselskapenes rolle i samisk reiseliv, for å kunne identifisere de forbedringspotensialer som de har. Den overordnede problemstillingen er;

- Ligger det et uforløst potensial for samisk reiseliv i å sikre at organiserte samhandlingsformer tar i bruk prosedyrer som bygger på måter de lokale samiske samfunn er organisert på, og hvordan relasjonsbygging, forhandlinger, kunnskapsbygging og erfaringsdeling skjer?
- Kan tradisjonelle samiske praksiser som *gáfestallan* være en måte å designe og fasilitere arenaer for relasjonsbygging som skaper rom for forhandlinger, felles kunnskapsbygging og erfaringsdeling, og bidrar til tillit?
- Kan tradisjonelle former for samhandling som del av samiske praksiser legges til grunn for utforming av samiske reiselivsklynger som en organisatorisk løsning hvilken vil kunne bistå samisk reiseliv å forløse sitt potensiale på egne premisser?

Arbeidet skal undersøke om hensyn til samisk verdenssyn, grunnlag for verdier og begrepsforståelser, og tradisjonelle samiske begrepsfestede praksiser for samhandling og sameksistens, kan anvendes for å skape fruktbare sosiale situasjoner som styrker relasjonsbygging, samarbeid, tillit ved å fasilitere et perspektiv der kunnskap og erfaringer er noe et felleskap skaper og deler sammen. Samtidig skal det drøftes hvilken verdi som ligger i anvendelsen tradisjonelle samhandlings- og forhandlingspraksiser, for å organisere samiske reiselivsbedrifter i virkeområdet til SNH, på en måte som gir næringen mulighet å utvikle seg på egne premisser (verdigrunnlag, begrepsforståelser og tradisjonskunnskap).

Teorier/litteraturen om nettverk, nettverksanalyse og klynger har vært viktige teoretiske inngang til å tenke gjennom organisering av samisk reiseliv, fordi nettverk tillater en form for fleksibilitet – og ulik ekspansjon som det er hensiktsmessig å tenke gjennom når en skal anvende begrepet i reiseliv. Nettverk både som teori, og som modell for videre utvikling er gunstig da reiselivsbransjens struktur ofte er fragmentert, geografisk spredt og består av mange små og mellomstore bedrifter slik det er tilfelle i virkeområdet til SNH (Angell et al., 2014; Baggio, Scott & Cooper, 2013, s. 278). Scott, Baggio og Cooper (2008) definerer reiseliv som en nettverks-bransje i seg selv, på grunn av funn gjort i undersøkelser som viser at samarbeid og kooperasjoner av bedrifter enten av formal art eller løse allianser på et reisemål, ofte skaper selve reiselivsproduktet (Scott et al., 2008, s. 15). En teoretisk tilnærming som går enda lengre og er blitt fremhevet som hensiktsmessig når en foretar undersøkelser på et så komplekst fenomen som reiselivet, er aktør-nettverk-teorien (Van der Duim, 2007; Van der Duim, Ren & Jóhannesson, 2017). Van der Duim (2007) tar i bruk begrepet *tourismscapes*, for å understreke at dette ikke bare er et sted/destinasjon som er involvert, men at turisme forutsetter og settes sammen gjennom koblinger mellom steder, bedrifter, og reiselivsaktører som sammen danner et hybrid kollektiv, bestående av menneskelige og ikke-menneskelige aktører. En kontinuerlig og uavhengig kombinasjon av disse aktørene skaper reiselivsbildet (Van der Duim, 2007; Van der Duim, Ren & Jóhannesson, 2013). Den nye reiselivsstrategien for Norge griper i noen grad opp dette aspektet ved å betegne reiselivet som et økosystem (IN, 2021c, s. 15). Litteraturen viser også at generering av ny kunnskap og kunnskapsdeling er særlig viktig for å kunne omstille seg raskt, utvikle nye produkter og være innovativ – og det er viktig at denne kunnskapen deles (Scott et al., 2008, s. kap. 5).

Krisen som den verdensomspennende Covid-19 pandemien utløste, har hatt store konsekvenser særlig for reiselivsnæringen verden over, noe som forsterker behovet for rask omstilling,

fleksibilitet og innovasjon. Utfordringene pandemien har stilt også destinasjonsselskapene ovenfor, tyder på at dagens modell for organisering av reisemål/destinasjoner ikke er godt nok rigget for å kunne snu seg raskt og finne innovative løsninger (IN, 2021c). Mange destinasjonsselskap i dag er avhengig av både offentlige tilskudd og innsats fra egen medlemsmasse, noe som utgjør en risiko for at de kan bli handlingslammet når vesentlige finansieringspartneres evne til å bidra faller bort. (NHO Reiseliv, 2020, s. 20; Pedersen, 2020). Følgene av pandemien er fortsatt ikke fullstendig å overskue, men mange vil være negative og til dels langvarig (Carr, 2020, s. 493; IN, 2021a). Likevel ser man kjennetegn til en "ny normal" som også kan være positiv, men stiller samtidig krav til nytenkning og omstilling (Carr, 2020, s. 495; IN, 2021c). Carr (2020) oppfordrer å skape post-Covid-19 forretningsmodeller som er det motsatte av dagens neoliberalistiske modeller (Carr, 2020, s. 499). Bærekraftig utvikling og balanse i utviklingen av reiselivet med fokus på aktiviteter som promoterer "slow tourism" eller "degrowth", som bidrar til forbedring av levevilkår og samfunnsutvikling, betegner hun som akseptabel fremgang (Carr, 2020, s. 492). Fokus på bærekraft, blant annet gjennom FNs bærekraftsmål, påvirker også reiselivsbransjen og destinasjonsselskapene i Norge til å omstille virksomhetene til mer bærekraftige forretningsmodeller (IN, 2021c). Destinasjonsledelse anses som et konsept egnet å komplettere dagens ensidige destinasjonsutvikling, ofte basert på salg og markedsføring som hovedaktiviteter, mot en mer bærekraftig driftsmodell (Costa, Panyik & Buhalis, 2013; Kamfjord, 2016; Pedersen, 2020). Reisemål må bli lærende destinasjoner for å være konkurransedyktig (Scott et al., 2008, s. 57). Dette underbygges av den pågående omstillingsprosessen reiselivet står ovenfor (IN, 2021c; NHO Reiseliv, 2020). Konsept og metoder innen kompetanseutvikling anses som særlig relevant innen reiseliv, fordi kunnskapen man benytter seg av ofte ikke er klart og eksplisitt formulert. Men kan gjennom effektiv bruk av kompetanseutvikling utgjøre en signifikant fordel, fordi det tillater deling av både taus og eksplisitt kunnskap (Scott et al., 2008, s. 42). For at nettverk, kunnskapsgenerering og -deling skal fungere optimalt, er relasjonsbygging og tillit mellom aktørene som er del av nettverket avgjørende (Flatnes, Fosse, Furre & Normann, 2014; Johnstad & Utter, 2015; Scott et al., 2008).

En enkel adaptering av konsepter og metoder presentert i programmer og litteraturen til bruk for samisk reiseliv, oppleves som lite hensiktsmessig og kan ha motsatt effekt med hensyn til konteksten samisk reiseliv opererer i og nyere funn innen forskningsfeltet urfolksturisme (Grimwood et al., 2019; Virtanen et al., 2021). Vestlige modeller, ofte laget med utgangspunkt i et neo-liberalistisk verdenssyn vil vanskelig kunne fungere i en urfolkskontekst med et annet syn og forståelse for verdenen (Førde & Kramvig, 2017; Stinson et al., 2020). Det kan derfor

tenkes at tidligere forsøkt adaptering av modeller for samarbeid i SNH sitt virkeområde har mislykkes, fordi man har hatt et annet utgangspunkt og forsøkt en overføring av modeller uten tilpasninger. Den nye nasjonale reiselivsstrategien for Norge mot 2030 anerkjenner at utvikling av samisk reiseliv må ta utgangspunkt i egne behov og forutsetninger, samtidig som behovet for omstilling, nytenkning og økt samarbeid i reiselivets økosystem poengteres (IN, 2021c, s. 61). I sin artikkel *COVID-19, indigenous peoples and tourism: a view from New Zealand*, oppfordrer Carr (2020) å se til kulturelle, sosiale og økologiske urfolksverdier som er fundamentet i hvordan man tenker og driver forretning, for å skape en ny reiselivsfremtid (Carr, 2020, s. 499). Dette innebærer at man må kartlegge hva disse verdiene er, hvilke praksiser som verdiene uttrykkes gjennom og hvilke hensyn som blir, eller ønskes ivarettatt. Dette er store spørsmål, jeg ønsker å bidra med kunnskap til – gjennom et avgrenset masterprosjekt.

1.1 Forskningsspørsmål

Jeg er interessert å undersøke om det ligger et uforløst potensial for samisk reiseliv i å ta i bruk samiske samhandlende prosedyrer som finnes i de tradisjonelle samiske praksiser som *gáfestallan*, *siiddastallan* og *verddehallan*. Jeg ønsker å belyse hvordan disse kan anvendes for å fasilitere trygge arenaer for relasjonsbygging, på hvilke måter og med hvilke tilpasninger de kan gi rom for forhandlinger, kunnskapsbygging og erfaringsdeling som bygger på de samiske lokalsamfunnets praksiser. Jeg ønsker videre å belyse hvorvidt tradisjonelle former for samhandling og prosedyrer som bygger på måter de samiske samfunn er organisert på, kan legges til grunn for utforming av samisk nettverk/klyngeorganisering som en organisatorisk løsning, hvilken reflekterer samiske verdier, gir mulighet for den fleksibiliteten samisk reiseliv trenger, og muliggjør forløsning av potensialet i samisk reiseliv på dens egne premisser.

Det første spørsmålet som jeg ønsker å ta opp er:

- Hvilke reiselivsutfordringer må adresseres for å skape rom til å forløse samisk reiselivs potensiale i virkeområdet til Sápmi Næringshage, kan vi ta i bruk den tradisjonelle samiske praksisen *gáfestallan* som en relasjonsbyggende prosedyre til det, og kan organiserte former for samhandling som tar utgangspunkt i tradisjonelle organisatoriske praksiser, bidra til å forløse utviklings- og innovasjonspotensialet?

Jeg vil i kapittel 3 vise, hvilke utfordringer reiseliv innenfor samiske områder, med fokus på SNH sitt virkeområde, står ovenfor basert på mine samtalepartneres (oahppásat) vurderinger og artikulerte behov. Jeg vil synliggjøre at utfordringer skapes ved at utviklings- og

innovasjonsprogram på grunn av sin standardisering ikke reflekterer reiselivsbedriftenes hverdag og egne ambisjoner. Jeg vil argumentere for at aksept for samiske reiselivsbedriftenes verdigrunnlag, respekt for deres begrepsforståelser og praksiser for etablering av fellesskap, gjennomføring av samtaler og forhandlinger, er muligheter for å ha dialog om kjerneverdiene i utvikling av samisk reiseliv som har gått tapt, og hemmer forløsningen av potensialet. Videre skal jeg beskrive viktige verdimeslige orienteringer som bygger på den samiske verdensanskuelsen, og jeg vil argumentere for at *gáfestallan* kan utgjøre en praksis for arenabygging som gjenspeiler en savnet bottum-up tilnærming, og er i tråd med samiske møteplasser som bidrar til relasjonsbygging som legger til rette for å skape tillit, utveksle erfaringer, få overført og tatt tilbake kunnskap. Jeg vil også drøfte hvorvidt lokale, regionale og nasjonale strategier som berører samisk reiseliv og gir føringer for forløsningen av potensialet, skisserer organiserte former for samhandling og hensyntar samiske praksiser og verdier. Samtidig som jeg vil argumentere at bruken av *gáfestallan* som metode i videre fremdrift av reisemålsutviklingsprosjektene har en egen verdi for å organisere møteplasser, rom for forhandlinger som tar i bruk begrep og praksiser som gjenspeiler måten de samiske lokalsamfunnene er organisert på. Avslutningsvis vil jeg beskrive hva skissen til en samisk samhandlingsmodell bør inkorporere og ta høyde for, og jeg vil tegne en mulig tilnærming for oppbygging av en slik modell ved å lene meg på aktør-nettverk-teorien, utsagn fra mine oahppásat, samt litteratur/teori innenfor organisering av reiseliv og destinasjonsledelse.

Med hensyn til innledningsvise betraktninger om at en enkel adaptering av eksisterende modeller ikke er hensiktsmessig, at det er et behov for å anerkjenne samisk verdigrunnlag og begrepsforståelse for å skape en ny reiselivsfremtid og å kunne utløse potensialet i samisk reiseliv, ønsker jeg videre å se på:

- Hvordan kan organiserte former for samhandling bygge på tradisjonelle samiske praksiser for samhandling og samarbeid som en kilde til andre prosedyrer enn de vi tar i bruk i dag for å bygge nettverk og styrke samarbeid, tillit og relasjonsbygging?

I kapittel 4, skal jeg utdype om det er mulig å skape relasjoner og samhandling i samisk reiseliv som basis for å bygge nettverk, gjennom andre prosedyrer enn de vi tar i bruk i dag. Jeg vil vise det finnes praksiser forankret i tradisjonsnæringen reindrifit/siida som styrker relasjonsbygging og samhandling, bidrar til tillit. Ved å presentere to begrepsfestede samiske praksiser, *siiddastallan* og *verddestallan* som er tilknyttet tradisjonsnæringen reindrifit, og som jeg i tillegg til *gáfestallan* har valgt ut å få mer kunnskap om, vil jeg gjennom bedriftenes (mine oahppásat)

reflekteringer vise at forhandlings- og samarbeidspraksisene som iboer disse samiske praksiser, har overføringsverdi til samisk reiseliv. Jeg vil synliggjøre at muligheter som forbindes med anvendelsen av praksisene *siiddastallan* og *verddeastallan*, ses i å bli kjent, bygge relasjoner og skape tillit som tillater at man deler erfaringer, bygger kompetanse og kan ta tilbake kunnskap. Jeg skal argumentere for at også *gáfestallan* har en verdi som praksis for å fasilitere og designe arenaer for dialog og relasjonsbygging som er tuftet på dagligdagse samiske praksiser. Jeg vil videre argumentere for måter disse samiske praksiser kan anvendes for å styrke samarbeid, tillit og vedvarende relasjoner, og vise at de vil være viktig i fasiliteringen av gjennomføringsfasen i reisemålsutviklingsprosessene.

Etter å ha skissert hvordan bruken av konkrete tradisjonelle samiske praksiser for samarbeid og samhandling kan være kilden til andre prosedyrer enn de vi bruker i dag for bygging av nettverk i samisk reiseliv som styrker relasjonsbygging, samarbeid og tillit, skal jeg rette blikket mot klynger som en organisatorisk løsning og spør:

- Hvorvidt kan tradisjonelle former for samhandling som del av tradisjonelle samiske praksiser legges til grunn for utforming av samiske reiselivsklynger som en organisatorisk løsning, og hvilke individuelle og kollektive oppgaver kan de løse?

I kapittel 5 vil jeg vise, at tiltak som skisseres i reiselivsstrategiene til Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsáŋgu/Karasjok-Porsanger krever organisert samhandling, både mellom reiselivsbedriftene, besøksnæringen, kommunene og lokalsamfunnet over tid for å bli operasjonalisert, noe som forutsetter tillitsfulle relasjoner. Men at bruken av samiske praksiser i denne sammenhengen er adressert i liten grad. Jeg vil, basert på reflekteringer og ideer som løftes frem av mine oahppásat i *gáfestallan*-samtalene, vise at løsninger må være i stand til å skape trygge arenaer for relasjonsbygging. I tillegg vil jeg argumentere for at disse arenaer bør fasilitere fleksibilitet for å bli det apparatet samisk reiseliv trenger for å utløse sitt potensiale. Jeg vil videre argumentere for at tradisjonelle former for samhandling som del av samiske praksiser, kan legges til grunn for utforming av samiske reiselivsklynger som organisatorisk løsning, fleksibel nok for å kunne bli tilpasset reiselivsøkonomenes behov og egne praksiser for relasjonsbygging, samhandling og nyskaping. Jeg vil også forsøke å vise hvordan denne fremgangsmåten, kan skape et mulighetsrom for å løfte frem mangfoldet i samisk kultur ved å koble samiske kulturuttrykk tettere til kjerneprodukter; infrastruktur (transport/hotell etc.) og opplevelsesprodukter rettet mot turister – og at vi fremover bør diskutere hvilke koblinger til andre næringer, kunnskapsinstitusjoner og kunnskapsbærere som kan styrke en bærekraftig

reiselivsutvikling i Sápmi. Videre vil jeg skissere oppgaver som må løses både fra et individuelt og et kollektivt ståsted og jeg vil også se til teorien og litteraturen rundt klynger for hvordan slike oppgaver løses i norsk reiselivskontekst, for å drøfte hvorvidt disse oppgaver er sammenfallende eller egenartet for samisk reiseliv og samisk entreprenørskap, og gjør etablering av en samisk reiselivsklynge hensiktsmessig.

1.2 Strukturen i oppgaven

I det følgende kapittel 2, skal jeg i første del presentere metodikken jeg har tatt i bruk for å gjennomføre min forskning og hvilke metoder jeg har anvendt for å få belyst spørsmålene beskrevet i foregående avsnitt og for å samskape kunnskap med de som har deltatt, mine oahppásat. Jeg skal med basis i lokasjonen til mitt case også kort belyse hvilke samiske praksiser jeg ønsker å bruke i min undersøkelse og hvorfor, samt hvem jeg ønsket å invitere inn i mitt forskningsprosjekt. Før jeg i andre del beskriver hovedutfordringer og konsekvenser i samisk reiseliv og urfolksturisme, og beskriver nærmere hvor mitt case er lokalisert og hvorfor jeg valgte min geografiske avgrensning.

Strukturen på kapitlene 3 til 5 er beskrevet i min forutgående presentasjon av forsknings-spørsmålene.

Avslutningsvis, i kapittel 6, vil jeg oppsummere at organisatoriske løsninger bør reflektere de måter samiske samfunn er organisert på for å styrke samarbeid, tillit og vedvarende relasjoner. Hvilket også innebærer anerkjennelse og respekt for samisk verdenssyn, begrepsforståelser og verdigrunnlag. Jeg skal vise at, for å forløse det potensialet som samisk reiseliv har, vil tradisjonelle samiske praksiser og sosiale ordninger for samarbeid og sameksistens skape et mulighetsrom, ved å åpne for bedre prosedyrer enn de vi har i dag. Samtidig vil jeg løfte frem *gáfestallan* sin verdi i å designe og fasilitere arenaer for relasjonsbygging som skal bedre samhandling og etablere tillit. Noe som vil være viktig i dialoger om samisk reiseliv fremover, om man skal kunne løfte frem mangfoldet i samisk kultur og brette ut begrepet samisk reiseliv som et steg mot å forløse dens potensiale.

Jeg skal også vise hvordan Sápmi Næringshage kan ta i bruk funnene fra forskingsarbeidet i sitt eget arbeid med å utvikle levedyktige bedrifter i Sápmi. Samtidig som jeg vil vise at urfolksmetodologi bør inngå og løftes frem som redskap hos virkemiddelapparatet, institusjoner og konsulentmiljø, for å sikre at utviklingen av samisk reiseliv skjer på egne premisser og at forsknings- og innovasjonsprogrammerer blir relevante for de samiske entreprenørene.

Kapittel 2 La oss snu på det

Kan jeg tillate meg dette? Jeg brukte lang tid på å finne meg til rette i metoden og å finne "den rette" metoden for mitt arbeid, ikke minst for hvordan jeg skulle gjennomføre datainnsamlingen. Jeg visste at jeg ikke ville bruke ordinære kvalitative metoder, fordi jeg skulle jo jobbe i en urfolkssammenheng og, jeg ville så gjerne gjøre det rett. Så mye, at jeg innimellom stilte meg spørsmålet om det overhodet var mulig for meg å gjøre. Jeg, som er tilflyttet, ikke oppvokst i Sápmi, ikke har árbediehtu og ikke kjenner árbevierru eller gjør jeg det? Jeg fikk lære meg språket og med det fikk jeg et innblikk i árbevierru og árbediehtu, og árbemáhttu når jeg fikk lov å lære å veve og å lære å frynse sjal. Ja, jeg fikk lov, fordi uten at menneskene hadde åpnet seg for meg og delt med meg, både språk og máhttu, ville jeg ikke har lært. Jeg føler meg privilegert for å ha kunnet på den måten ta del i et felleskap.

Men likevel, er det et godt nok utgangspunkt for å kunne tillate meg å gjøre denne type arbeid? Kunne jeg utfordre å si, hva om vi snur på måten vi tenker på og løser utfordringer på i indre Finnmark? At vi snur på fremgangsmåten på hvordan vi tilnærmer oss problemstillinger og ikke ser til vestlige modeller og teori først. Men heller se til egen kunnskap i vårt område, egen árbevierru og árbediehtu, og så drøfter hvilke teorier og modeller som kan ha en nytteverdi? Ville det være verdifullt for oss i Sápmi å gjøre så? Kanskje det ville det, men det var ikke opp til meg å mene det. Derfor ville jeg invitere til gáfestallan og ságastallan for å la mine oahppásat, samiske reiselivsaktører jeg kjenner, drøfte det i felleskap. For meg ble det en lærerik reise og jeg har fått lært om deres árbevierru og fått tatt del i deres árbediehtu.

Introduksjon til teoretiske og metodologiske posisjoner

I dette kapitlet skal jeg kort introdusere mitt forskningsområde, de avgrensninger jeg har gjort, og begrunne de valgene jeg har tatt. Jeg skal belyse og forklare hvilke samiske praksiser jeg ønsker å bruke i min undersøkelse og hvorfor, samt hvilke teoretiske rammer forskningsprosjektet beveger seg innenfor. I tillegg vil jeg gi en oversikt over noe av den forskning som har vært gjort på samisk reiseliv, med hovedvekt på de teoretiske posisjoner som er særlig relevante for min egen analyse. Deretter vil jeg fokusere på det jeg anser, med utgangspunkt i mitt eget forskningsmateriale, som hovedutfordringer for samisk reiseliv.

2.1 Forskningsdesign og metodiske refleksjoner

I denne første delen av kapitlet vil jeg redegjøre for det forskningsdesign som ble lagt til grunn for dette forskningsprosjektet. Det er inspirert av urfolksmetodologi/indigenous methodology, abduktive fremgangsmåter, nettverksteori og den kunnskap jeg har om samhandling og betingelser for dialog i det samiske samfunn (Keskitalo et al., 2021; Smith, 2012).

Arbeidet med dette forskningsprosjektet, har inspirert meg til å stille kritiske spørsmål til min egen forståelse og min egen praksis. Det å lese faglitteratur, diskutere og analysere sammen

med andre, og å ha blitt introdusert for nyere teori har gitt meg begreper til å se mine egne implisitte kategorier og forståelser. Dette har i seg selv vært en reise for min del, og dette kapittelet vil på en måte inneholde min fortelling om denne reisen, hvordan den påvirker metodene jeg har valgt og hvilke oppdagelser jeg har fått gjort ved å tillate meg å se på dette som en åpen prosess, planlagt, men samtidig fleksibelt nok til å integrere hendelser underveis. Dette innebærer et forskningsdesign som er åpen, fleksibel og bestemt av situasjonen både mellom menneskene, omgivelsene og stedene forskningsprosjektet har vært en del av.

Jeg har benyttet meg av abduktive fremgangsmåter (Alvesson & Sköldberg, 2018) for å finne elementene som tilkjenner de beste metodene for mitt case. Abduktiv fremgangsmåte kan beskrives som et vekselspill mellom lesing av teori, innsamling av data, situasjonsbetinget refleksjon og empirisk analyse (Alvesson & Sköldberg, 2018).

Jeg ønsket å gjøre et forskningsprosjekt som kunne støtte opp om, og være relevant for samiske reiselivsbedrifter og i forlengelsen av det for Sápmi Næringshage. En av de artiklene jeg leste hadde særlig stor betydning og motiverte en slags oppdagelsesreise i egne implisitheter. Jeg hadde nettopp lest Grimwood et al. (2019) sin artikkel om «a decolonizing settler story», som startet en personlig refleksiv prosess. Jeg fikk tilgang til å se kritisk gjennom min egen praksis.

Jeg innvandret til Norge for knapt 10 år siden fra Tyskland, hvor jeg nettopp hadde ferdigstilt min bachelor innen *leisure and tourism management*. Jeg flyttet som mange andre på grunn av kjærlighet. Gjennom min kjæreste fikk jeg innpass i en samisk familie. Samisk var familiens førstespråk, og av respekt til ham og familien begynte jeg å lære meg språket. Da vi flyttet til Guovdageaidnu/Kautokeino og det samiske var til stede i alle offentlige og private rom – ble det lettere for meg å lære språket godt nok til at jeg selv ble en samisk språkbruker. Dette gav meg en ny og utvidet tilgang til et samisk felleskap. Det Grimwood et al. (2019) minnet meg på er at kolonialisering er en pågående prosess, som vi alle (urfolk eller ikke) bidrar til å reproducere gjennom at majoritetens teorier og modeller reproduseres gjennom institusjoner. Jeg stilte meg selv en del kritiske spørsmål og utfordret mine egne tatt-for-gittheter, samtidig som at min ambisjon i utgangspunktet var å være bevisst konteksten jeg ønsket å gjennomføre mitt forskningsprosjekt i, og derfor ønsket å gjøre det «rett». Hvordan kunne jeg bidra til å støtte opp om dekolonialisering? Hvordan kunne mitt forskningsprosjekt ta urfolksmetodologi på alvor, og hvilke utfordringer bestod det i, å ivareta samiske samhandlingspraksiser også i reiselivssammenheng?

Disse erkjennelser og spørsmål ligger i urfolksmetodikk, indigenous methodology (Kovach, 2018; Kuokkanen, 2007; Porsanger, 2004; C. Ren, Jóhannesson & van der Duim, 2017; Smith, 2012; Virtanen et al., 2021) og forskning på urfolk og reiseliv (Førde & Kramvig, 2017; Grimwood et al., 2019; Kramvig & Førde, 2020; Carina Ren, Jóhannesson, Kramvig, Pashkevich & Höckert, 2020; Stinson et al., 2020; Wright, 2017). Er det et behov for å utvide eller utvikle forskningsmetoder som er sensitive til de samfunn som forskningsprosjekt skal gjennomføres i? Mange forskere hevder dette, samtidig er det viktig å spørre hva innebærer dette konkret – og hvordan skal vi gjøre det i praksis? Hva innebærer det å dekolonisere forskningspraksiser? Dette er vanskelige spørsmål, men inspirert av disse debattene ønsket jeg å lage et forskningsdesign som var forankret i lokale praksiser (Grimwood et al., 2019; Kovach, 2018; Porsanger, 2004; Carina Ren et al., 2020; Smith, 2012; Stinson et al., 2020; Virtanen et al., 2021). Porsanger (2004) poengterer at gjennomføring av forskningsprosjekter med urfolk også kan gjøres også når man ikke er urfolk selv, men at man må respektere Kuokkanen (2007) de lokale samiske praksiser (Kramvig & Førde, 2020). Kovach er tydelig på at det ikke finnes en oppskrift for å gjøre urfolksmetodikk rett. Hun poengterer at ved å

uphold tribal knowledge and honour the Indigenous laws of love, respect, kindness, honesty, generosity, reciprocity, and caring in your research... you will do Indigenous methodologies right (Kovach, 2018, s. 230).

Jelena Porsanger anser urfolksmetodologi som redskaper som kan hjelpe til med å stille forskningsspørsmål som er relevante for urfolk. Hensikten er å sikre at forskning blir utført respektfull, etisk, deltagende, og anvendbar (Keskitalo et al., 2021; Porsanger, 2004). Inspirert av Linda Tuhiwai Smith, mener Porsanger at urfolksmetodologier bør utformes slik at de:

- Beskytter urfolkskunnskap fra mistolking og misbruk.
- Øker kunnskap om urfolk.
- Bidrar til at urfolks historier fortelles med deres egen stemme.
- Krediterer eierne av kunnskap.
- Kommuniserer resultatene av forskninga tilbake til urfolk på måter som gjør at de kan ta det i bruk i sine egne prosjekter og rettighetskamper (Porsanger, 2004; Smith, 2012).

Kovach (2018) skriver at å utføre urfolksmetodikk forutsetter relasjoner som handler om å spørre seg selv om man innehar relasjonell kapital, fordi urfolksamfunn er bygd på felleskap. Det forutsetter at man kjenner til felleskapet/gruppen man ønsker å involvere, at man har en forbindelse til gruppen og at felleskapet stoler på en (Kovach, 2018, s. 223).

Til alle mine medforskere, samtalepartnere jeg inviterte til dialog, *gáfe- ja ságastállán* møter, har jeg en eller annen form for relasjon, gjennom mitt arbeid i Sápmi Næringshage og som del av det lokale samfunnet som jeg tilhører. Fremgangsmåten understøttes av nyere bidrag innenfor samisk forskningsmetode hvor blant annet Keskitalo et al. (2021) sitt arbeid om å gi en mer konkret beskrivelse av den relasjonelle forskningsmetoden som ligger til grunn i urfolksmetodikken og hva det betyr i samisk forskning, resulterte i en modell som skisserer hvordan relasjonen og samskaping bør hensyntas i de ulike fasene av en forskningsprosess (Virtanen et al., 2021, s. 78). Jeg valgte derfor å legge en prosedyre som er en dagligdags, men svært viktig samisk praksis til grunn for måter jeg fasiliterte møtene med de samiske reiselivsentreprenørene, mine medforskere. Reiselivsbedriftene ble valgt ut etter informasjons- og snøballmetoden med bakgrunn i min egen og SNH sin kunnskap om bransjen, bedriftene og lokalsamfunnene. I tillegg ble også Johtit-prosjektets¹ deltakerliste brukt for å få innsikt og informasjon om mulige bedrifter som var aktuelle. Et viktig aspekt var bedriftenes tilknytning til samisk kultur, stedene og kjennskap til reindrift.

For å synliggjøre relasjonen med sine samtalepartnere, har Liisa-Rávna Finbog (2020) i sin doktorgradsavhandling sett på konseptet *verddevuohta* (gjestevennskap) og benyttet *verdde* (gjestevenn) som begrep. Min forståelse av begrepet *verdde* og praksiser rundt konseptet *verddevuohta* baserer seg på fortellingene til Logje (2010) og etnografien til Eidheim (1977). Slik jeg ser begrepet *verdde*, utøves det gjennom praksisen *verddestallan* og er del av den sosiale ordningen *verddevuohta*, hvilket betegner et vennskapelig og gjensidig samarbeidsforhold. Det er med bakgrunn i min forståelse, at jeg har valgt å undersøke om den sosiale ordningen *verddevuohta* og især praksisen *verddestallan*, kan ha en relasjonsbyggende verdi som praksis innen samisk reiseliv. Liisa-Rávna Finbogs tilnærming å bruke den samiske sosiale ordningen *verddevuohta* i re-tolkning av relasjonen mellom forsker og medforsker/ informant gjennom anvendelse av begrepet *verdde* for hennes samtalepartnere, er svært passende i rammen av forskningsarbeidet hennes. For meg vil samme begrepsbruk ikke være like adekvat for å beskrive relasjonen med mine samtalepartnere. Det relasjonelle forholdet jeg har med mine medforskere oppfatter jeg ikke som gjensidig samarbeid med en viss grad av forpliktelse ovenfor hverandre, slik jeg tolker hennes bruk av den sosiale ordningen *verddevuohta*. Men heller som et gjensidig bekjentskap som kan over tid bli til en type *verddevuohta*. Med hensyn

¹ Johtit-prosjektet er en fortsettelse av prosjektet *Samisk reiseliv 1.0*. Det 3-årige prosjektet startet i 2018 og avsluttes mai 2021. [Johtit - Sametinget](#)

til min forståelse, oppfatter jeg derfor begrepet *oahpis* (*ent.*)/*oahppásat* (*flt.*) som mer *vuogas* (høvelig, behagelig, passelig). Selve ordet *oahpis* tilhører ifølge ordboken ordkategorien adjektiv, men anvendes også for å vise bekjentskap (Giellatekno). Jeg vil videre i oppgaven bruke begrepene *oahpis*, *oahppásat*, samtalepartnere, entreprenør(ene), og bedriftene for å betegne mine medforskere. *Oahpis* om en, *oahppásat* om flere.

Jeg støttet meg bevisst til samiske praksiser som *gáfestallan* og *ságastallan* etter inspirasjon fra forskningsarbeid, gjennomført av samiske forskere som fremhever relasjonsbygging gjennom den samiske praksisen *gáfestallan* og har identifisert dens verdi som et metodisk redskap (Keskitalo et al., 2021; Utsi, 2019). *Gáfestallan* er en samisk praksis som betyr at folk møtes over en kopp kaffe for å prate om daglige hendelser, både store og små, og blir bedre kjent. Det er et fast begrep i samisk språk og en egen sosial ordening, måten å bli kjent med over en uformell prat. *Ságastallan* er samisk for samtale, og formidlet at møtene også hadde et faglig preg ved at det skulle samtales om samisk reiseliv som tema. Gjennom *ságastallat* som er det samiske verbet for «å snakke sammen», kan man utveksle erfaringer å reflektere over problemstillinger. Hovedfokuset lå på dialog, fortellinger og refleksjoner mellom bedriftene på arenaer og et språk som følte naturlig, og intervjuguiden med svært lav grad av strukturering, ble i praksis kun brukt som en ramme (Grimwood et al., 2019; Kovach, 2018). Det førte til et datamateriale på samisk og norsk språk. Ønsket var å vise respekt for en situasjon der flere ønsket å benytte sitt eget morsmål til å tenke og reflektere, samt å ta i bruk de begreper og fortellinger de til daglig benyttet for å snakke om utfordringer med å tenke reiseliv som noe som kunne skape merverdi i reindrifta. Der forpliktelser de hadde til å ivareta både til reindrifta, siidaene de tilhørte, hensynet til de omliggende sidaene og ikke minst hensynet til omgivelser og sted også har en viktig betydning (Van der Duim et al., 2017). Datainnsamlingen ble dermed en kombinasjon av narrativ intervjumetode som jeg har valgt å kalle *storying*, inspirasjon hentet fra fokusgruppe som metode og observasjon (Grimwood et al., 2019; Kovach, 2018). Det ble til sammen gjennomført fire *gáfestallan* og *ságastallan*-møter på 1,5 til 3 timers lengde, med samiske reiselivsbedrifter tilhørende Guovdageaidnu/Kautokeino, Deatnu/Tana, Kárášjohka/Karasjok og Porsáŋgu/ Porsanger.

En liten note i forhold til bruken av samiske ord og begrep i mitt arbeid: Det samiske språket er veldig rikt, og et ord kan ha mange ulike grammatiske varianter og endelser. Jeg har derfor holdt meg til infinitivformen for verb eller nominativformen i enten entall eller plural når det gjelder bruk av substantiv eller adjektiv i mitt masterarbeid. Der det er hensiktsmessig har jeg oversatt ord og begrep, samt sitat fra samtalene på samisk, i parentes.

Figur 1: Gáfestallan i Karasjok

Selv om vi ikke kunne være i lavvoen, ble peisestuen et behagelig rom å være i, etter at møteutstyret ble tatt ut. Med bål i peisen, massive tremøbler med saueskinnstrekk på benkene og serveringsfat i tre. Jeg ønsket at mine gjester som skulle komme på gáfestallan skulle føle seg som gjester, at de kunne guossástallat. Fotograf: Antje Schlecht

2.2 Teoretiske posisjoner

Innledningsvis viste jeg til reiseliv som et sammensatt fenomen, som kan forstås som et nettverk bestående av flere aktører som til sammen skaper reiselivsproduktet (Scott et al., 2008; Van der Duim, 2007). Samisk reiseliv er en kompleks reiselivsarena hvor kulturuttrykk og identitet møter næringsutøvelse og markedsinteresser (Kramvig, 2012). Wright (2014, s. 5) har i sin rapport om *Samisk reiseliv og salg av kulturuttrykk* gitt en skisse av utfordringene og paradokser, samt mulige potensialer disse møter utløser. Rapporten var skrevet på oppdrag fra Sametinget i forbindelse med prosjektet *Samisk reiseliv 1.0* som skulle belyse spennings-feltet mellom økt kommersialisering av samisk kulturuttrykk og produkter, og samtidig reflektere over de etiske utfordringer dette medfører (Wright, 2014, 2017). Disse utfordringene er sentrale,

både innenfor urfolksturisme generelt, og for samisk reiseliv spesielt der begreper som essensialisering av kultur og appropriering står sentralt (Brattland, Jæger, Olsen, Dunfjell Oskal & Viken, 2020; Gardiner, 2021; Kramvig, 2012; Kramvig & Førde, 2020; K. Olsen, 2003, 2006; Wright, 2017). Dette er også sentrale problemstillinger for samiske politiske institusjoner, og for virkemiddelapparatet som arbeider for en mer rettferdig og respektfull utvikling av samisk reiseliv (Brattland et al., 2020; Gardiner, 2021; Kramvig & Førde, 2020). Et initiativ er blant annet utforming av etiske retningslinjer for salg av samisk kultur gjennom *Vahca*-prosjektet initiert av Sametinget. Et viktig rammeverk for ivaretagelse av samiske interesser er ILO-konvensjonen nr. 169 som konstaterer urfolks rett til selvbestemmelse når det gjelder politiske, økonomiske og kulturelle interesser. Artikkel 7 i konvensjonen konstaterer utover det at *“the peoples concerned shall have the right to participate in the formulation, implementation and evaluation of plans and programmes for national and regional development which may affect them directly”* (Kramvig, 2012; Kramvig & Førde, 2020; Viken & Müller, 2017).

Likevel er utfordringer samisk reiseliv som næring står ovenfor i utvikling av økonomisk levedyktige bedrifter, blant annet gjennom tilgang til og innsikt i kapitalkilder og markeder; muligheter for kunnskapsbygging og kontroll for utviklingen av næringen og promotering på egne premisser, fortsatt ikke løst (Brattland et al., 2020; Buhalis & Peters, 2005; Gardiner, 2021; Kramvig & Førde, 2020). Det er mangel på organiserte former for samhandling for å kunne samle trådene fra prosjektene (*Samisk reiseliv 1.0, Johtit*, m.fl.), ta vare på kunnskapen som ble skapt innen disse og få delt denne med aktørene innen samisk reiseliv. For å drive frem utviklingsprosessene, sikre kompetanseoverføring og skape et mulighetsrom for å utløse potensialet i samisk reiseliv og sikre en respektfull, kulturell sensitiv utvikling (Kramvig, 2012; Kramvig & Førde, 2020; Wright, 2014, 2017).

Bedriftene i prosjektene *Samisk Reiseliv 1.0* og *Johtit*, er sammensatte, og lokalisert i Finnmark, Troms, Nordland og Trøndelag. Det geografiske området for dette forskningsarbeidet er begrenset til Sápmi Næringshages virkeområde. Dette er spredt over de fem Finnmarkskommunene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsángu/Porsanger, Deatnu/Tana og Unjárga/Nesseby. Den geografiske avgrensningen gikk frem av utgangspunktet for masterprosjektet som baserer seg på min rolle som fagansvarlig for reiseliv i bedriften Sápmi Næringshage og reisemålsutviklingsprosjekt som er satt i gang og planlagt i de respektive kommunene. Denne geografiske rammen og fokus på samisk reiseliv og samiske

praksiser for samhandling og samarbeid, definerte videre hvem jeg ønsket å invitere til deltakelse i mitt prosjekt som vist i forutgående delkapittel.

Kramvig og Førde (2020) argumenterer for et behov av alternative fremgangsmåter når det gjelder praksiser, mål og utfordringer innen urfolksturisme og trekker frem storytelling som et verktøy, noe som er en kjent samisk praksis (Balto & Østmo, 2012; Carina Ren et al., 2020). Med denne oppfordringen som utgangspunkt rettes blikket på samiske praksiser jeg ønsket å se nærmere på i et forsøk å avdekke et mulighetsrom for å skape arenaer for samhandling og relasjonsbygging som strekker seg utover prosjektiden til reisemålsutviklingsprosjektene. I min metodiske tilnærming for prosjektets design, har jeg tatt utgangspunkt i de samiske dagligdagse samhandlingspraksiser *gáfe-* og *ságastallan*, for å situere mitt prosjekt i en samisk og lokal kontekst, og for å gjøre samskaping av kunnskap mulig. Jeg har i tillegg valgt ut to konkrete samiske praksiser som i dag kobles til tradisjonsnæringen reindrift. Men som i en tidligere tid ble praktisert av både reindriftsamer og fastboende samer (Logje, 2010; Sara, 2015). Disse praksiser er *siiddastallan* og *verddeastallan*. Begrepene er vokst frem hos meg i forbindelse med fortellinger om og en oppfatning av, at det finnes underliggende mekanismer i en reindriftnæring som er basert på tradisjoner og tradisjonell kunnskap, som til tross for konflikter likevel består, finner løsninger og utvikles. Jeg ønsket derfor å lære mer om praksisene i samtale med mine oahppásat, og ville drøfte hvorvidt disse kan ha overføringsverdi i en reiselivskontekst, for være kilde til bedre prosedyrer for å samhandle, bygge relasjoner og skape tillit enn de som benyttes i dag. Poenget er at disse former for samhandling skal ta hensyn til og være bygd opp fra de samiske lokalsamfunnets egne praksiser og behov (Carr, 2020; Kramvig & Førde, 2020; Carina Ren et al., 2020).

Denne formen for lokalsamfunnsbasert *bottom-up* tilnærming forstår jeg også som kjernen og viktig element når destinasjonsledelse skal praktiseres i vår region. Destinasjonsledelse slik jeg opererer med i dette arbeidet forstås som samspill mellom funksjonene ansvarlig strategisk utvikling og ansvarlig markedsføring av et reisemål hvor kjernen utgjør organisering og ressurser (Costa et al., 2013; Kamfjord, 2016). Lokalsamfunnsbasert reiseliv, *community-based rural tourism*, er forskjellig fra masseturismen ved at den krever en tilnærming som involverer alle berørte parter lokalt og utvikler reisemålet for å sikre lokal verdiskapning (Laws, Richins, Agrusa & Scott, 2011). Litteratur om *destination management*, *destination governance* og *destination leadership* trekker frem organisering gjennom kooperasjoner og i nettverk som nyttige måter for destinasjonsutvikling, -ledelse og -markedsføring (Buhalis & Costa, 2005; Costa et al., 2013; Kozak & Kozak, 2019; Laws et al., 2011; Volgger & Pechlaner, 2014). Nyere

litteratur oppfordrer i tillegg å ta i bruk mer fleksible og perspektivovergripende verktøy for strategisk utvikling og ledelse av reisemål (Kozak & Kozak, 2019, kap. 17; Volgger, Erschbamer & Pechlaner, 2021). Volgger et al. (2021) beskriver på en kort og oversiktlig måte utviklingen av perspektiver i reiselivslitteraturen og forskning fra fokus på strategiske mål og konkurranseevne, *destination management*, som skiftet til fokus på prosesser og strukturer, *destination governance*, til å handle i stor grad om aktører og verdier som skaper destinasjonsnettverk, *destination leadership*. Brattland et al. (2020) konstaterer også at det er et behov for lokale partnerskap og kooperasjoner både mellom reiselivsaktørene og andre berørte parter for å imøtekomme en storskala ovenfra-ned tilnærming i norsk reiselivsutvikling.

I nettverkslitteraturen referert til innledningsvis, finner vi teoretiske modell og rammer som poengterer at nettverk og især nettverkssystem som inkorporerer både økonomiske, sosiale og politiske aktørnettverk, er viktig for å utvikle, lede og markedsføre (rurale destinasjoner) på en ansvarlig måte (Baggio et al., 2013; Buhalis & Costa, 2005; Van der Duim et al., 2013). Dette krever i tillegg tilgang til og deling av kunnskap og kompetanse i aktørnettverket, og ikke minst relasjoner og tillit (Laws et al., 2011; Carina Ren et al., 2020; Scott et al., 2008). Designet til denne forskningsprosessen er basert på feministiske og urfolksteorier koblet til aktør-nettverk-teorien (ANT) som beskriver nettverket mellom menneskelige og ikke-menneskelige aktører i verden (Van der Duim, 2007; Van der Duim et al., 2017). Koblingen til aktør-nettverk teorien er nyttig på grunn av ANTs relasjonelle ontologi som legger vekt på å minske argumentering og forklaring, og utfordrer å improvisere, verdsette og bryr seg (Van der Duim et al., 2017). ANT-inspirerte studier for eksempel innen reiseliv er ikke interessert i å kartlegge hva turisme er, men hvordan det fungerer, hvordan det er satt sammen, hvordan det anvendes og struktureres, hvordan det blir holdt sammen eller faller fra hverandre (Van der Duim et al., 2017). Måten reiselivet er forsket på og teknikker som anvendes bør ta utgangspunkt i å spørre hvilke virkeligheter én ønsker å anvende istedenfor hvilket perspektiv man ønsker å beskrive virkeligheten fra (Van der Duim, 2007; Van der Duim et al., 2013, 2017).

Interessante utgangspunkt mot en praktisk operasjonalisering for et aktørnettverkssystem er klyngeteori og litteratur rundt innovasjonssystem (Huijbens et al., 2008; Johnstad & Utter, 2015; Lundvall, 2010). Teorier rundt klynger bygger blant annet på Michael Porter og hans diamantmodell som baserer seg på logikk fra Alfred Marshalls teorier om samlokalisering av bedrifter gjennom agglomerasjoner og industrielle distrikt (Johnstad & Utter, 2015). Begrepet innovasjonssystem og teorier rundt nasjonale innovasjonssystemer ble introdusert av Freeman i 1988 og videre bearbeidet av Lundvall (Johnstad & Utter, 2015; Lundvall, 2010).

Virksomheten jeg jobber i, en næringshage, bygger på en teoretisk ramme som beskrevet ovenfor, fordi intensjonen med næringshagekonseptet er å samlokalisere bedrifter for å skape et større faglig og sosialt miljø som skal bidra til nyskaping, rom for utvikling og deltakelse. I programbeskrivelsen til næringshageprogrammet poengteres det også at muligheter for utvikling betinger nær samhandling, og dersom det er vellykket kan gi større nettverk, tilgang til nye markeder, og kompetanse, samt økt trivsel for bedriftene(SIVA, 2011).

Dette gir en gir et sammenfattende innblikk i hvordan jeg verdsetter og bruker andres arbeid og tekster i rammen av en erfaringsbasert master som, slik navnet indikerer, poengterer bruk av egne erfaringer. Jeg har en erfaringsbakgrunn hvor masterstudiets teorifordypning og nyere forskningsarbeid som jeg har blitt kjent med, har vært verdifullt i mitt praktiske arbeid som bedriftsrådgiver og som prosjektleder innen reisemålsutviklingen, og vice versa. Min erfaring gir meg en dypere og inngående forståelse av bedriftenes utfordringer satt inn i en teoretisk kontekst. Jeg opplever at masterstudiet som et konkret verktøy i mitt daglige virke allerede i så måte har vært vellykket, både for meg, mine kolleger og arbeidsgiver, fordi jeg har kunnet overføre kunnskap til og hatt fruktbare dialoger rundt teorier og forskningsarbeider. Enda mer at måten jeg kontinuerlig har kunnet koble teori og praksis sammen gjennom denne læringsformen, har ført til et nytt perspektiv om hvor nyttig forskningsbidrag og andres teorier er, når disse er praksisrelatert og relevant.

Kapittel 3 Mitalusat sámi mátkeealáhusas

Vi har pratet en stund om bærekraft og begrepsforståelser både i reindrif og reiseliv, hvordan reindriften har blitt forandret med tiden, både på grunn av statens inngrep og reguleringer, og nye tekniske hjelpemidler som snøscooteren. Begge forteller at det er mye kunnskap som har gått tapt.

Så får jeg spørsmålet om hvordan det går med mitt arbeid, og jeg forteller om tanker jeg har gjort meg og hvordan jeg tenker rundt at vi kanskje bør være mer varsom og bevisst hvordan vi bruker teori og modeller også når vi skal utvikle samisk reiseliv.

*Min oahpis er enig og begynner å fortelle om en hendelse hvor de ble forsket på uten å vite om det, og forskeren erklærte tilbudet til et stereotypisk turistprodukt, og brukte det som eksempel i en forelesning. Min oahpis forteller "selvfølgelig brydde jeg meg, fordi jeg hadde ikke følt at det var turistisk med tanke på tidsrammen vi hadde tilgjengelig. Og, vi oppfylte alle stereotyper. Vi hadde lavvo, vi hadde rein, vi hadde kofte på oss og vi sto der som objekter. I begynnelsen var det slik, men i dag er det ikke slik. Først var det en følelse at vi var objekter. Men ikke i dag lenger, fordi jeg fant ut at når jeg har på meg min egen kofte jeg selv har sydd, så er jeg utrolig stolt over den, fordi det er min duodji. Og når jeg forteller at vi ikke bruker den hver dag og har skrevet en egen fortelling om den, så har jeg avkledd den Nordmannens teori. Reindriften er vårt liv og lavvo, selv om det er ikke på den måten lenger fordi vi bor på en gård, så forteller vi om det ... og det er kanskje dette vi bør snakke mer om ... og kanskje er det mer at når vi har debattert samisk reiselivsnæring over mange år og hva som er samisk turisme. **Mun oaivvildan ahte sámi turisma lea go mii iežat ,sápmelaččat, eaiggáduššat ja stivret dan.** Jeg mener at samisk turisme er når vi Samer selv eier og styrer den. Kanskje det er derfor at Samer ble til objekter, fordi man ble bare leid inn av andre og i forbindelse med andre aktiviteter. Man har ikke selv styrt med den aktiviteten." "Ja, teorien er der, men ja, hvordan skal vi sørge for at **dat sáddá min vugiid mielde** det blir på vår måte."*

Fortellinger fra samisk reiselivsnæring

I dette kapitlet skal jeg drøfte reiselivsutfordringer og hvordan vi bedre kan forløse potensialet i samisk reiseliv i virkeområdet til Sápmi Næringshage og Sápmi basert på det datamaterialet jeg har samlet inn, gjennom bruk av gáfe- og ságastallan som metode. Denne analysen skal jeg bruke som utgangspunkt for en videre drøfting av gáfestallan som prosedyre å designe arenaer for relasjonsbygging som kan ivareta de hensyn som ble artikulert av de som deltok i disse samtalenene. Jeg vil videre drøfte hvorvidt overordnede lokale, regionale og nasjonale strategidokument griper opp og hensyntar samiske verdier og praksiser. I tillegg vil jeg i avslutningen av kapitlet skissere fremgangsmåter for organisert samhandling som kan styrke en samisk nettverks-/samhandlingsmodell i å ivareta det utviklings- og innovasjonspotensialet som samisk reiseliv har.

Oahppásat som har deltatt i dette forskningsprosjektet har hovedsakelig tilknytting til reindriften. De fleste av dem har deltatt i tidligere reiselivsprogrammer. En av samtalepartnerne

oppsummerte sine erfaringer på følgende vis; «*det er vanskelig, man skal liksom følge så mange spor samtidig - kapitalismen og økonomisk vekst på den ene siden, samtidig som du skal ivareta verdigrunnlaget og kulturen, ikke bestandig at de tingene passer i hop*». Denne oahpis var ikke den eneste som hadde gjort seg slike refleksjoner over hvilke utfordringer de selv møtte i innovasjonsprogrammer. For mange hadde de reiseutviklings-programmene de hadde deltatt i vært interessante, men samtidig også delvis mislykket. Spørsmålet er derfor hva er det i de tidligere programmene som ikke reflekterer deres hverdag og egne ambisjoner for deres reiselivsvirksomhet?

Mine samtalepartnere har gitt uttrykk for at programmene ofte ikke har godt nok ivaretatt betydningen av å få bruke det samiske språket også i reiselivssammenheng. I tillegg er det viktig for mange å ivareta og å utvikle *muitalusat ja fearrámat* (fortellinger og anekdoter), samiske fortellerpraksiser, samtidig som de samiske ritualene for hvordan et felleskap etableres og hvordan samtaler gjennomføres legges til grunn i gjennomføringen. Selv om reiselivsbedriftene har muligheten å utvikle egne opplevelser og produkter, så opplever likevel mange en viss avmakt i møte med programmer som ikke godt nok ivareta de hensyn som er viktig for dem og

Gii bidjá sisdoalu dan sátnái ...
(hvem gir innholdet til ordet)

det gis ikke rom i produktutviklingsprosessene for å kunne uttrykke egen forståelse av og å kunne definere innhold i begreper brukt i utviklings- og innovasjons-programmer som bærekraft, vekst og

verdiskapning. Dette påvirker også hvordan type verdier som legges til grunn i utviklingen av ens egen bedrift, og mine oahppásat har uttrykt at det i møte med virkemiddelapparatet blir utfordrende å nå opp til kravene som ligger til grunn for bedriftsutvikling. Bedriftene føler at de må gi opp egne verdier når de blir presentert for standardiserte modeller for innovasjon. En oahpis uttrykte det på følgende måte «*Virkemiddelapparatet ser stort, penger og kapital. Det er de som har definert behovet til bedriftene, ikke bedriftene selv som har definert behovene opp til systemet - og derfor treffer ikke virkemidlene*». Gjennom uttalelser om at «*Buot jorahit sin áigumuša, sin politihka mielde. Stada coggá iežas oaiviliid, muhto ii goassage jearrá maid mii oaivvildat* (Alt dreier seg rundt deres ønsker, deres politikk. Staten tar kun hensyn til dens egne hensikter men spør aldri hva vi mener)» og lignende uttalelser som at «*jeg klarer ikke å identifisere meg med det. Det er enten eller ikke både og ... ødelagt av norsk politikk og tankesett*», kommer det frem at bedriftene opplever at virkemidler i stor grad er bygd opp med basis i standardiserte bedriftsutviklingsprogrammer som fører til at tilgang til nødvendige økonomiske midler for fremdrift av utviklingen. Men som samtidig gjør det utfordrende å koble

disse til egne ambisjoner, verdier og visjoner. Dette kan, men vil ikke nødvendigvis medføre, motsetninger mellom bedriftenes eget verdigrunnlag og programmenes krav og verdigrunnlag. Samtidig er det en risiko for at de samiske bedriftenes verdigrunnlag, ikke blir sett eller får aksept. En annen av mine oahppásat kommenterte dette på følgende vis; «*Hva som er økonomisk bærekraft i politikken og virkemiddelapparatets forstand er ikke det samme som vi tenker. De norske myndighetene har definert f.eks. bærekraft, men det er ikke samme måte man definerer bærekraft i reindriften – må plukke ting fra hverandre - vanskelig å overføre det norske tankesettet til reindriften*». Denne utfordringen og maktesløsheten jeg beskriver, kommer til uttrykk gjennom at de ikke stiller kritiske spørsmål til, eller kommenterer modellenes manglende kulturelle tilpasning på arenaer som skapes, om dette er i fysiske eller digitale møterom. Dermed får heller ikke bedriftsutviklerne den nødvendige innsikten i hvordan dette oppleves, og kan gjøre nødvendige tilpasninger. Blant annet at økonomisk vekst som en overordnet målsetting ikke reflekterer reiselivsbedriftenes eget verdigrunnlag. Dette er i tillegg en tapt mulighet for en bedre dialog om hva som skal være kjerneverdiene i utvikling av samisk reiseliv.

Samiske reiselivsbedrifters tradisjonskunnskap og tilknytning til tradisjonsnæringer som drives og vernes om ut ifra en annen verdensanskuelse, danner basen for det verdigrunnlaget de ser som viktig. I den samiske verdensanskuelsen inngår dyrene, menneskene, landskapet og naturen i et felleskap og kan ikke løsrives fra hverandre (Guttorm & Porsanger, 2011; Joks, 2012; Sara, 2015). Det ligger derfor i naturen til samiske begrep, ord og uttrykk, at definisjoner for bærekraft, vekst og verdiskapning ut ifra samisk språk og perspektiv oppleves å ikke blir ivarettatt i de modelleringer som virkemiddelapparatet opererer med. Bruken av *árbevierru*² og anvendelse, formidling og til dels revitalisering av *árbediehtu*³ er viktig for alle mine oahppásat, og veier tungt i verdigrunnlaget.

Mus leat áibbas eará definišuvdna movt mun birgen. (Jeg har en helt annen definisjon hvordan jeg “klarar meg”.)

² *Árbevierru* antyder kontinuiteten i måter man gjør spesifikke ting og overholder bestemte verdier som er styrket og validert gjennom *árbi* (arv, kulturarv). Tradisjoner, innovasjon, kunnskap, visdom, verdier, kulturarv og kontinuitet kan ikke skilles fra hverandre i denne tilnærmingen av å forstå tradisjon. Ordet *vierru* kan også referere til en kortere tidsperiode og muliggjør derfor en oppfatning om at forhold kan endres og at nye tradisjoner kan skapes (Guttorm & Porsanger, 2011, s. 67, 241).

³ *Árbediehtu* som konsept forklarer kunnskap både som å inneha informasjon og prosessen av å få, tilegne og erverve kunnskap som binder det gamle, nåtiden og fremtiden sammen. (Guttorm & Porsanger, 2011, s. 242)

Boazodoallu leat gánnáheame... dat lea økonomisk bærekraftig, danin go mii birget... (Reindriften er lønnsomt ... det er økonomisk bærekraftig, fordi vi birget "klarer oss")

Earálágan jurdda business birra ... birget lea deatalaš ... (En annen tenkemåte om business ... birget er viktig ...) Jag etter penger, det er ikke viktig med pengejaget

Jeg vil, inspirert av disse utsagnene, videre i analysen ta i bruk begrepet *birget* (å klare seg) for å brette ut de verdimeslige orienteringer som er sentrale for de oahppásat som har deltatt i min studie. *Birget*, er et sentralt samisk begrep som inneholder både sosiale, økonomisk og økologisk bærekraft. Det kan oversettes til «å klare seg», og er utgangspunktet når mine oahppásat snakker rundt utvikling og vekst for bedriften og egen reiselivssatsing, som en oahpis sa «*Det er jo verdigrunnlaget, hva slags verdigrunnlag og kunnskapsfundament skal man bygge sin egen bedrift på. Hvordan skal vi tenke, hva har min familie med seg? Er det å temme rein, sanke av naturen? Mange muligheter og mulighetsrom uten like, men man er ikke vant å se penger i det, fordi det handler om å overleve og hva som er bærekraftig*». Ordet *birget* knyttes ofte til økonomiske enheter og perspektiv, men slik utsagnet ovenfor tydeliggjør, ligger det en større betydning i det enn den direkte oversettelsen tilsier. Konseptet *birgejumpi* som verbet *birget* refererer til, er mye videre enn kun økonomisk inntjening og innebærer at man balanserer mellom naturens omgivelser og samfunn, samt ta vare på menneskenes fysiske, mentale og sosiale helse (Guttorm & Porsanger, 2011, s. 21). Det gjenspeiles i utsagnet til en oahpis som fortalte hvordan de praktiserer denne balansen og formidler den til sine gjester: «*For eksempel plukker vi ikke alle multer i et område, det skal være noe igjen til neste år, til neste generasjon. Bærekraftstankegangen som ligger implementert i oss, ... gjør at man ikke har tenkt penger på denne måten ... handler om å ta tilbake og formidle det ... kunnskapsformidling for å vise ... påvirke andre gjennom det ...*».

Birgejumpi er en del av ens *árbevierru* (tradisjon) og har derfor en egen verdi på hvordan man rigger sin egen virksomhet og som jeg oppfatter mine oahppásat synes, er viktig å formidle også i opplevelsesproduksjonen med gjestene. Det å skape en virksomhet både nåværende og kommende generasjoner kan leve av, oppfatter jeg ut ifra samtalene, er av stor betydning og kan knyttes opp mot forståelsen av begrepet *birgejumpi* og nevnte balanse. Reiselivsbedriftene bygger virksomhetene sine «*lávkiš lávkaí (steg for steg)*». Denne type refleksjoner om innovasjon og utvikling er en prosesstenkning som også Sara (2015) reflekterer over er tilstede i siidaene, og som muliggjør en egen fleksibilitet og tilpasningsdyktighet i takt med naturlige, sykliske endringer. En av mine oahppásat som tilhører reindriften uttrykte det med følgende ord «*reindriffta i et nøtteskall, den har mobiliteten og fleksibiliteten som helt grunnleggende ...*

klarer å smi seg igjennom. Overlevelsessevnen reindriften og menneskene har er helt utrolig, kulturen og naturen preger menneskenes tankegang og praksiser». Rádjat (å ta vare på) og hálddašit (å forvalte) er begrep som bedriftene har løftet frem i dialogen rundt hvordan man bruker naturen på en hensynsfull måte, at man forvalter og ta vare på den, at man «trenger ikke å bygge på det høyeste fjellet» og kan «heller ta vare på naturen». Det ble i denne sammenhengen også snakket om hvilke utfordringer det kan by på i møte med aktører som ikke har samme forståelsen som kom til uttrykk gjennom følgende fortelling «Det er få spor etter samene/folk i naturen og landskapet ... ikke som i industrisamfunn hvor man kan dra tilbake og vise til bosetting/bebyggelse og kreve/dokumentere eierskap. For naturen er det bra, fordi man ødelegger ikke. Men man kan ikke vise til eierforhold. Dáčča vuordda dákkár Klondike-stemminga (Nordmenn forventer en type Klondike stemming)».

Forutgående beskrivelse av hverdagen til mine oahppásat, ambisjoner og verdier viser at det er en rekke ulike hensyn én må ta som reiselivsbedrift med sterk tilknytning til siidaene som sosial-økologisk enhet. Den har mange ulike elementer og aspekter: *siidda olbmot* (medlemmer i siidaen), *siidavuodđu* (siidaens infrastruktur), nabosiidaer, andre aktører som skal bruke samme område, samt hensyn til *eatnamat* (landskapet), *dálke- ja jahkodatdilli* (værforholdene, årstidene) mm. (Sara, 2015, s. 78). Hvilke organisatoriske løsninger vil så kunne ivareta de hensyn som ble artikulert av bedriftene?

Det uttrykkes et ønske om en sterkere bottom-up tilnærming som innebærer at man får et virkemiddelapparat som har tilstrekkelig kunnskap om livsbetingelsene som man har i tradisjonsnæringene slik at man kan få programmer som er i tråd med det som er behovet til bedriftene. En oahpis sa at «*áigi lea deatalaš (tid er viktig), vi trenger tid til å møtes, til å snakke, å bli kjent ...*» som viser at tidshorisont og fleksibilitet i programmer er viktig, for å kunne gjøre tilpasninger og endringer når forholdene krever det, som en annen oahpis sa «*Movt sáhtta balanseret turisma ja boazodoalu (Hvordan balansere turisme og reindrift)*». Men ikke minst, som følgende utsagn fra mine oahppásat viser «*man går kanskje rundt grøten ...*», «*luohttevašvuohta, geainna sáhtta hupmat, geainna duostan hupmat (tillit, hvem kan jeg snakke med, hvem tørr jeg snakke med ...)*», «*det er prosess bare å bli kjent, det å stole på ... kartlegge hverandre i et møte ... kjemi, tillit ...*», må vi skape rom for å kunne bygge relasjoner på ens egne måter og gjennom ens egne praksiser som vil kunne bidra å skape tillit.

Det er interessant å tenke om man kunne anvende *Gáfestallan* som et begrep og praksis som kunne tas i bruk for å komme sammen og å dele kunnskap også i reiselivssammenheng.

Gáfestallan kunne utgjøre en praksis for arenabygging som er mer i tråd med de samiske møteplasser, utenfor kontorvegger, og der man fasiliterte for å kunne bruke god tid, og som kunne være en bottum-up-tilnærming, hvor samiske reiselivsaktørens behov, egne praksiser og verdensanskuelse danner utgangspunktet. I en *Gáfestallan* er det viktig å kunne utforske og prate rundt *bearaš ja fuolkkit* (familie- og slektsbånd), *sohka* (slektstilhørighet), *orohat, báiki, siida* (plassering i landskapet), og å vise hensyn til *áigi* (tid), og *deaivvanbáikkít* (møteplasser) som er *lunddolaš* (naturlig), som bruker omgivelser, landskapet og naturen aktiv i fasiliteringen. Dette er momenter som skaper trygghet og muliggjør en tilnærming til hverandre som bidrar til relasjonsbygging og legger til rette for å skape tillit. «*Mii lea lunddolaš* (hva som er naturlig), *Nettverk lager vi ikke på et møterom*» sa en oahpis. Og er det mulig å bygge nettverk gjennom andre prosedyrer enn de som vi i dag tar i bruk? Dette spørsmålet vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

Mine oahppásat gir gjennom utsagn som «*Vistti gos sáhttit hálástit – deaivvanbáiki ... (En arena hvor man kan snakke med hverandre – en møteplass ...)*», «*Li goassege leamaš dákkár felles plattform gos sáhtta ovttasbargat ... (Har ikke noensinne vært en slik felles plattform hvor man kan samarbeide ...)*» uttrykk for at de savner et felleskap. Ved å fortelle at «*samarbeid og turisme er ikke enkelt, eksisterer noen usynlige grenser hvem du kan samarbeide med eller ikke ... må finne de som i praksis ønsker å samarbeide ...*» poengterer mine oahppásat at de ønsker muligheter for å bygge relasjoner og skape tillit til hverandre, og at de har tro på at jevnlike møter kan ha en verdi, som en oahpis sa «*mađi eanet ávkki mii oaidnit ovttasbarggus, dađi eanet šaddá ... (jo mer nytte vi ser at samarbeid har, jo mer vanlig blir det ...)*». Like viktig er det å få utvekslet erfaringer og få overført kunnskap fra prosjekter som har blitt gjennomført både til bedriftene og for å skape nye prosjekter som er i tråd med deres verdensanskuelse noe som mine oahppásat uttrykker gjennom å fortelle at «*kunnskap og kompetanse drar med prosjektlederne ...*» og ved at noen stiller spørsmål som «*prosjekt samisk reiseliv - hva fikk man igjen?*» eller undrer seg over at «*... tredje gangen det pågår, hvorfor klarer man ikke å samarbeide?*» ved så selv reflektere rundt viktigheten av å bygge tillit for å kunne dele erfaring og kunnskap «*... røper ikke hemmelighetene til hverandre, vi tør ikke å si det for da kan jo de tjene på det eller det. Fordi det kan skade oss selv ...*». Mine oahppásat artikulerte behov samsvarer med forskning som påpeker behovet for lokale partnerskap og kooperasjoner for å imøtekomme en storskala ovenfra-ned tilnærming i norsk reiselivsutvikling og argumenterer for alternative fremgangsmåter (Brattland et al., 2020; Kramvig & Førde, 2020).

I masterplanene for reiseliv til både Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsáŋgu/Karasjok-Porsanger, går det frem at styringsgruppene var relativt store og at det ble lagt vekt på bred inkludering i strategiprosessen, og fra sammensetning av styringsgruppene å dømme var mange samiske reiselivsbedrifter delaktig i utforming av strategien. Masterplanen for Kárášjohka-Porsáŋgu løfter frem mangfoldet i kulturlandskapet i regionen med både samisk, sjøsamisk, kvensk og norsk kultur. På lik linje poengterer masterplanen til Guovdageaidnu mangfoldet som ligger i den samiske kulturen på reisemålet. Likevel er det i reisemålsstrategien til Guovdageaidnu i større grad artikulert at kultur og natur i vår region ofte ikke kan kobles fra hverandre, at stedene betyr mye og at det må skapes en forståelse for dette gjennom historiefortelling, symboler og kunnskapsoverføring om å bevege seg i kulturlandskapet på en respektfull måte (Pedersen, 2019). Masterplanen til Guovdageaidnu nevner også flere fallgruver blant annet eksotisering, dette er i masterplanen til Kárášjohka-Porsáŋgu ikke adressert og her benyttes også begrepet eksotisk som et attributt med hensyn til den lokale kulturen. Samtidig nevnes nødvendigheten å ha en dialog rundt kommodifisering av kultur og hva det innebærer med referanse til arbeidet fra Reni Wright og i forbindelse med bærekraft (Berglund, 2019, s. 30; Pedersen, 2019, s. 32). Her kan muligens masterplanen til Guovdageaidnu være en inspirasjonskilde for strategien til Kárášjohka-Porsáŋgu, samtidig som også masterplanen til Kárášjohka-Porsáŋgu kan være interessant med mer konkrete innspill i forhold til markedsarbeid og felles retningslinjer for mer forpliktende samhandling. Masterplanen til Guovdageaidnu er blant annet veldig konkret på at man bør være ansvarlig for egen utvikling, at det er viktig å ha en dialog om hvilke gjester som vil være de som passer til destinasjonen og som reiselivsbedriftene føler seg komfortabel med, og at formidling av både samisk kultur og verdier er viktig (Pedersen, 2019, s. 7-8). Visjonen til Guovdageaidnu gjenspeiler på en måte samiske verdier ved å uttrykke at «god lokalsamfunnsutvikling, bevaring av lokal natur og ikke minst opprettholdelse og berikelse av samisk kultur» er basen for reisemålsutviklingen og skal utgjøre destinasjonen (Pedersen, 2019, s. 35). Kundeløftet om å være «Sápmis kulturbærer» forplikter i tillegg å hensynte samiske verdier og kunnskaper i reisemålsutviklingen, ikke minst involvering av hele lokalsamfunnet (Pedersen, 2019, s. 35). Masterplanen til Kárášjohka-Porsáŋgu har etter min oppfattelse et sterkt markeds- og salgsfokus som gjør at strategier og målsettinger som berører den interne organiseringen, samhandlingen og tillitsbygging som er viktig om destinasjonsutvikling skal lykkes, er satt noe til side. Det nevnes opprettelse av en dedikert stillingsressurs, som kalles for destinasjonsledelsen, som avgjørende for god organisering og økt samhandling på reisemålet Kárášjohka-Porsáŋgu, med faglige kvalifikasjoner innen opplevelsesnæring og destinasjons-

ledelse (Berglund, 2019, s. 44). Destinasjonsledelse er som tidligere vist ikke kun gjennomførbar med en ressurs, men involverer flere parter som inngår i et forpliktende samarbeid basert på felles verdier og mål (Volgger et al., 2021). I strategiplanen til Guovdageaidnu brukes også denne forståelsen på destinasjonsledelse (Pedersen, 2019, s. 7). I tillegg bør det også legges stor vekt på kulturell forståelse, særlig i en destinasjon hvor flere kulturer møtes. Kunnskap om og forståelse av den sosiale ordningen *verddevuohta* vil være avgjørende også med hensyn til implementering av *By Verdde* som merkevare og kvalitetssystem, hvilket i tillegg må fylles med innhold. Det vil i denne sammenhengen være viktig å se til at alle parter har lik forståelse hva *verddevuohta* som sosial ordening praktisk innebærer, for å unngå misforståelser og såre følelser i feil bruk. Samtidig er opprettelse av et reiselivsforum hvor begrepet *verdde* (gjestevenn) er brukt interessant, fordi det impliserer en arena hvor samhandling og gode relasjoner, samt tillitsbygging skal stå i fokus (Berglund, 2019, s. 59). Det er mulig at et slikt forum kan være mer hensiktsmessig enn kun én ressurs, og bør utvides til eller bli del av en felles organisasjon slik det skisseres for Guovdageaidnu, selv om man også her heller mer mot komplementære reisemål som Alta og Tromsø slik også Kárášjohka-Porsángu gjør med hensyn til Nordkapp (Berglund, 2019, s. 57; Pedersen, 2019, s. 36). Man vil utover det måtte drøfte om det er hensiktsmessig med noen skillelinjer. Det vil si om man åpner for et større geografisk nettverk, benevnt som strategiske allianser, for å få tilgang til et marked og skape opplevelseskonsepter med komplementære destinasjoner som nevnt, og samtidig skaper et nettverk internt i destinasjonen eventuelt regionen, for å skape lojalitet og jobbe for å kunne stå mer samlet, utøve destinasjonsledelse på et mer lokalt nivå, og ikke minst ha eierskapet til hva samisk reiseliv er, slik en oahpis i samtalen poengterte «*Jos mii eat bargga dan, de barget earát dan. Mii fertet eaiggátvuoda váldit iežamet kultuvrii, historjái, iežamet vieruide, iežamet dujiide ... Jos eat váldde eaiggátvuodat ja ovdánahte dan, de dahket earát dan, de šaddá dego Suoma – fake. (Om vi ikke jobber med dette, da gjør andre det. Vi må ta eierskap til vår kultur, historie, våre sedvaner, vår duodji ... Om vi ikke tar eierskap og utvikler, fornyer det, da gjør andre det, da blir det som i Finland – fake.)*».

Kompetanseløft og profesjonalisering er løftet frem i begge masterplaner som et viktig strategisk satsningsområde. Tilnærmingen skissert i strategien til Kárášjohka-Porsángu er spennende, fordi her nevnes såkalte innovasjons camps som verktøy, hvor innhold og retning skal bygge på bedriftenes behov og skal basere seg på dybdeintervjuer (Berglund, 2019, s. 51). Er det mulig å organisere møteplasser og rom for forhandlinger gjennom å benytte seg av de metodiske grep jeg har benyttet meg av i dette arbeidet? At *Gáfestallan* kan brukes som modell

for videre fremdrift i prosjektsammenheng. Det tenker jeg det vil være mulig å undersøke videre i ulike utviklingsprosjekter da det åpner for muligheten at samiske verdigrunnlag kan tas hensyn til. At man i gjennomføringen av innovasjonscamps kan bruke begrep og praksiser som gjenspeiler lokalsamfunnene. De kan være arenaer hvor dialogen om hvem man ønsker å invitere til destinasjonen og hvilke typer gjester reiselivsbedriftene føler seg komfortabel med kan tas. I tillegg bør innovasjonscamps benyttes som relasjonsbyggende arena, hvor man kan finne hverandres *verdde* (komplementære bedrifter) eller *siidaolbmot* (like bedrifter, eks. reindriftssamisk, sjøsamisk, kvensk, norsk, dálonat) basert på dialoger rundt verdigrunnlag og gjestetyper. Det vil være viktig, fordi som også mine oahppásat har pekt på, reiselivsbedriftene har ulike verdigrunnlag og visjoner særlig i en destinasjon hvor flere kulturer møtes. Samtidig vil man muligens måtte se på hvordan samisk reiseliv som begrep kan brettes ut eller segmenteres i større grad for å skape rom for mangfoldet som iboer samisk kultur. En fellesnevner vil også være å utvikle reiselivet som en bærekraftig, kanskje til og med regenerativ næring. Bruk av Innovasjon Norges verktøy «merket for bærekraftig reisemål» kan være positivt og hensiktsmessig, fordi det vil forplikte til tettere dialog og samarbeid. Likevel vil man også her måtte skape rom for dialog og lokale tilpasninger, særlig med hensyn til innledningsvis refererte forskjell i forståelsen av begrep. Masterplanene vitner om en tilnærming som er lik i *community-based tourism*, hvor lokalbefolkningen sammen med lokale reiselivsbedrifter, besøksnæringer og kommunen involveres i kartlegging, utforming og prioritering av målsetninger og retningen for utviklingen av destinasjonen (Laws et al., 2011). Masterplanene løfter også frem behovet for felles organisering og samhandling som en avgjørende faktor i å lykkes med utviklingen av reisemålene og forløse potensialet (Berglund, 2019; Pedersen, 2019). Det er likevel ikke gått i detalj hvordan det kan og bør løses praktisk, og et overordnet bilde tar utgangspunkt i vanlige modeller innen reiselivet, samt utfordrer til samarbeid i større nettverk utover kommunegrenser (Berglund, 2019; Pedersen, 2019). Det legges dog vekt på at lokal forankring og kulturforståelse, samt faglig tyngde innen opplevelsesutvikling og destinasjonsledelse er viktige attributter (Berglund, 2019; Pedersen, 2019). I gjennomføringsfasen for reisemålsutviklingsprosjektene vil det derfor være interessant å bruke samiske praksiser for samhandling i kombinasjon med «ordinære prosedyrer» og med hensyn til artikulerte behov fra mine oahppásat i denne undersøkelsen.

I andre strategiske dokument som Sametingets næringsmelding *Šattolaš Sápmi*, blir samisk reiseliv, kreative næringer og duodji nevnt som viktige identitetsskapere i samisk kultur (Sámediggi/Sametinget, 2019). Det identifiseres et potensiale på blant annet videre utvikling

av reindriftsbasert reiseliv, men også i en større differensiering innenfor samiske reiselivsopplevelser som tilbud innen sjøsamisk kultur, og ikke minst tradisjonsmat. Viktigheten av å utvikle kompetansegrunnlag og programmer som er forankret i samisk kultur er løftet frem og det uttales at man ønsker å ha fokus på større innsats på næringsrelatert arbeid i nettverk mellom bedrifter og andre ressursmiljøer, samt at etiske avveier ved salg av samisk kultur må hensyntas (Sámediggi/Sametinget, 2019). Samtidig nevnes det i forbindelse med FoU-, utdannings- og veiledningsmiljøer at sterk samisk kompetanse er et viktig moment for utviklingen av næringslivet i Sametingets STN-områder (virkeområdet for samisk næringsutvikling). Sametinget løfter også frem at utvikling av en samisk innovasjonsmodell og nettverk som har urfolksdimensjonen for øyet blir viktige tiltak fremover. Det fokuseres på omstilling, fornyelse av markeder og forretningsmodeller gjennom en markedsrettet innsats til klynger for å styrke konkurransekraft og lønnsomhet (Sámediggi/Sametinget, 2019, s. 32).

Innovasjon Norge sitt program *Reindriftsbasert vekst og verdiskaping* hvor det er et uttalt mål om «at støtte til videreforedlingsbedrifter skal ha en økonomisk effekt for reindriften enten i form av økt pris eller økt salgsvolum», vitner om en annen tilnærming til begrep som verdiskaping enn det mine oahppásat har artikulert er viktig å inkorporere (IN, 2018).

Mange innen tradisjonsnæringen reindrift ser på reiselivet som en potensiell veldig interessant næringsvei. Men man trenger et virkemiddelapparat som forstår hvilke utfordringer man har og respekterer aktørenes eget verdigrunnlag og verdensanskuelse i utforming av programmer og virkemidler. I ny nasjonal reiselivsstrategi vises også til et uforløst potensiale som ligger i samisk reiseliv som en viktig del av Norges status som kulturreisemål og det oppfordres blant annet å lage en egen delstrategi for samisk reiseliv slik at næringen «får utvikle seg og modnes på egne premisser» (IN, 2021c, s. 32, 34, 61). Det uttalte målet er «en fremtidsrettet plattform for utvikling samisk reiseliv» og det sies at en slik samisk reiselivsstrategi også bør være førende for virkemiddelapparatet og dens innsats av næringsutviklende midler (IN, 2021c, s. 61). Det er viktig at det tas til orde for denne anerkjennelsen. Samtidig som det vil måtte jobbes videre med å få foreslått tiltak iverksatt og praktisk gjennomført.

Organiserte former for samhandling i virkeområdet til Sápmi Næringshage må kunne ha flere funksjoner og være fleksible for å bli et nyttig verktøy samiske reiselivsbedrifter kan bruke for å forløse sitt og reisemålenes utviklings- og innovasjonspotensial. Dette er særlig viktig å ta med seg i neste fase til reisemålsutviklingsprosjektene som skal operasjonalisere strategier og tiltak, og hvor en god exit er avgjørende for at den igangsatte utviklingsprosessen ikke stopper

opp. Masterplanen til Guovdageaidnu adresserer dette ved å henvise til at vellykket destinasjonsledelse er en permanent prosess (Pedersen, 2019, s. 7). En skisse for en samisk samhandlingsmodell må ta utgangspunkt i bedriftenes artikulerte behov om forståelse for deres verdigrunnlag og praksiser, samt vise hensyn til uttrykte behov for størrelse: små bedriftsnettverk, lokasjon: lokalt, og innhold: erfaringsutveksling, kunnskapsoverføring, produktutvikling, nærhet til markedet. I samtalene refererte mine oahppásat til organisatoriske begrep fra siidaen som *báikedoallu* og *siidadoallu*. *Báikedoallu*, beskrives som en næringstilpasning som inkluderer både rein og annen ressursutnyttelse og som hører til den husholdsøkonomiske og private sfære (Sara, 2015). *Siidadoallu* beskriver siidafelleskapet og det kollektive arbeidet med reinflokken (Sara, 2015, s. 89). Joks (2012) løfter frem at også en *báikedoallu* kan fungere som siida, og at ikke den samme *báikedoallu* må tilhøre samme siidaen gjennom hele året, men at dette kan variere i takt med årstidene, sommer og vinter. Sara (2015) har i sin avhandling beskrevet prinsippene for siidaens sammensetning som er av gammel opprinnelse. Han viser en tilnærming som både tar hensyn til det sosiale, og i like stor grad ressursaspektet, lokasjonen, infrastruktur, samt tilgang til ressurser og beskriver siidaen som en sosial-økologisk enhet (Sara, 2015, s. 89). Helhetsperspektivet som kreves i reiselivet og som er referert til i masterplanene, ligger til grunn for konseptet destinasjonsledelse. Dette er som vist ovenfor, en naturlig del i den tradisjonelle samiske ordningen siida som tar utgangspunkt i den samiske verdensanskuelsen og verdigrunnlaget. Om man ville tatt utgangspunkt i hovedelementene i sammensetningen av en siida, kunne en mulig organisatorisk skisse for reindriftssamiske reiselivsbedrifter lent seg på siidaens organisering, hvor flere *báikedoallut* utgjør siidaen. Dette samsvarer med ytringer fra mine oahppásat om bruk av siidabegrepet som en mulig organisert form for samhandling for reindriftssamiske reiselivsbedrifter. I et teoretisk perspektiv kunne man skapt flere lokalbaserte aktør-nettverk, f.eks. ved bruk av bransjelag, som kobles sammen med en type klyngeorganisering i et destinasjonsnettverk som på sin side vil kunne inneha oppgaver som adresserer strategiske partnerskap og nettverksbygging i større skala slik masterplanene legger opp til.

Hvilke kollektive og individuelle oppgaver et slikt nettverk burde forvalte er også avhengig av hvordan overordnede strategiske styringsdokument som masterplanene for Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsángu/Karasjok-Porsanger griper opp samisk verdigrunnlag og legger til rette for å løse utfordringer skissert i dette kapitlet med hensyn til samiske praksiser. Dette vil jeg komme nærmere inn på etter å ha drøftet om det er mulig å bygge nettverk i samisk reiseliv gjennom andre prosedyrer enn de vi tar i bruk i dag.

Kapittel 4 Árbevierru

Vi har funnet oss til rette og praten går løst etter at vi ha fått snakket om hvor vi hører til, hva vi jobber med og hvor vi er oppvokst. Vi kommer inn på hvor viktig det alltid har vært å stå på flere bein her i nord. En oahpís forteller "... ved kysten, i gamle dager var de både sauebonde og fisker. Noen reindriftsutøvere var fiskere selv, men ikke alle." Før min oahpís kommer inn på verddevuohta og forteller "Jeg har vært der [ved kysten] med min verdde... der [hos min verdde] har jeg fått opplæring i laksefiske." Vi prater videre i nesten en halv time når en oahpís spør meg om prosjektet og hva jeg ønsker å finne ut. Jeg forstår spørsmålet dithen at min oahpís lurar på om jeg kommer å stille masse spørsmål, og svarer at jeg ikke vil spørre særlig mye og at gáfestallan-møtet og våre samtaler er viktigst. "Da kan jeg fortelle en liten historie" sier min oahpís og fortsetter "Jeg har vært og snakket med mange aktører. Og forskjellen mellom den samiske og norske verden er akkurat det hvordan du på en måte skal få til dette samarbeidet. Det er sånn at du må gáfestallat flere runder før du i det hele tatt kommer til å prate om business ting." Her legger en annen oahpís til "det går rundt grøten", "det går veldig det ..." svarer min oahpís som forteller, og fortsetter "Med en person har jeg snakket rundt grøten i tre år. Men jeg har troen på at en dag så skjer det noe..." alle flirer, og min oahpís sier "Prate litt ... å snakke er viktig ... Og ofte så prater du, og så skal det være kaffe, så går det en liten stund og så må det spises, og kanskje så er det en fotballkamp som kommer midt imellom. Da er den dagen gått. Gáfestallat er utrolig viktig for å bygge disse relasjonene."

Tradisjonelle samiske praksiser for samhandling og deres betydning for samisk reiseliv

I dette kapitlet skal jeg drøfte hvordan organiserte former for samhandling slik skissert i foregående kapittel, kan bygge på tradisjonelle samiske praksiser på en måte som styrker samarbeid, tillit og vedvarende relasjoner i virkeområdet til SNH. Jeg vil innledningsvis gi et innblikk i to begrepsfestede sosiale ordninger, *siiddastallan* og *verddestallan*, assosiert med samhandling og samarbeid. Videre vil jeg drøfte reflekteringer mine oahppásat har gjort seg, basert på det datamaterialet jeg har samlet inn, om hvorvidt *siiddastallan* og *verddestallan* kan og bør overføres til andre og nyere næringsområder som reiseliv, samt hvorvidt *gáfestallan* og andre samiske praksiser kan være relevante. Denne analysen skal jeg bruke som utgangspunkt for en videre drøfting av på hvilke måter disse tradisjonelle samiske praksiser kan være kilden til anvendelsen av andre prosedyrer enn de vi tar i bruk i dag for å bygge nettverk og styrke samarbeid, tillit og relasjonsbygging.

Utgangspunktet for mitt forskningsprosjekt er en oppfatning av at organisatoriske forsøk innen samisk reiseliv ikke har oppnådd de ønskede resultater, og at det ved siden av økonomiske grunner også ble argumentert for at tidsrammene for prosjektene har gjort det krevende å

realisere det samarbeid, de relasjoner og etablering av den tillit mange av mine oahppásat ser som nødvendige forutsetninger for å få til å knytte en tradisjonell næring til et nytt næringsområde. I reindrifta er siida-ordningen en sentral organisatorisk praksis, der mange har etablerte samarbeidsrelasjoner, der tillit allerede er etablert eller i stadig forhandling og der relasjoner til både dyrene og til de områder man forflytter seg gjennom er viktige og som gjør at næringen kan stadig tilpasse seg og til de skiftende forhold mellom årstidene og de beiteland de beveger seg gjennom. Det fremstår også som at de i disse forhandlingspraksiser rommer muligheter til å løse konflikter som kan oppstå og der overenskomster forhandles om. Hvilke praksiser forankret i tradisjonsnæringen styrker relasjonsbygging og samhandling, bidrar til tillit? Kunne sosiale ordninger som *siiddastallan* og *verdde stallan* være slike praksiser – og er det mulig å ta disse i bruk i etableringen av nye næringsområder?

I foregående kapittel refererte jeg til elementer som inngår i den sosial-økologiske enheten siidaen er. Sara (2015) har i sitt arbeide videre referert til utvalgte praksiser knyttet til siida som *duovddalašvuohta* – forholdet til landskap, forvaltningen av årssyklusressurser og kartleggingen av landrettigheter; *siidaguimmešvuohta* – siidamedlemskap som danner grunnlaget for kollektive og samlende trekk ved siidaen; *máhtolašvuohta* – overført tradisjonell kunnskap som danner et praktisk og teoretisk kunnskapsgrunnlag, og siidaens videreutvikling av egne kunnskaper, blant annet ved benyttelse av ny og forskningsbasert viten; *siiddastallan* – kollektive utøvelse av siida, siidaprosessene (Sara, 2015, s. 95). Han definerer *siiddastallan* som «... siidaers tilblivelse gjennom daglig utøvelse eller siidaer som prosesser» og utdyper at det daglige arbeidet handler om reinflokkens liv, overlevelse og samling i stabile enheter (Sara, 2015, s. 95). Prosessene forbundet med *siiddastallan* er retningsgivende for siidaens utvikling og i diskusjonen om denne er det nødvendig med deltakelse fra alle siida tilhørende parter. Likevel vil enhver part vurdere om én er enig i eller gjøre egne avgjørelser som påvirker siidaen og bestemmer veien for dens utvikling. Sara (2015) beskriver at siidaen består av balanserte handlingsmåter mellom mennesker, reinsdyrene og landskapet som fornyes kontinuerlig gjennom pågående inter-siida kommunikasjon, både internt i siidaen, og siidaer imellom. Det er denne relasjonen som har muliggjort god *siiddastallan* (Sara, 2015, s. 191). Fra et lingvistisk perspektiv er *siiddastallan* et verbalsubstantiv avledet av verbet *siiddastallat* som betegner en handling (Sara, 2015, s. 15). *Siiddastallan* kan derfor anses som en prosess, en performance/ fremførelse av siida (Sara, 2015).

Det samme gjelder ordet *verdde stallan* som jeg har trukket frem som praksis og er relatert til begrepet *verdde* og den sosiale ordningen *verddevuohta*. *Verddevuohta* og *verdde* er brukt litt

forskjellig som begrep, men beskriver et vennskapelig og gjensidig samarbeidsforhold med noen som ikke driver samme næring som en selv (Eidheim, 1977; Logje, 2010). Tar man i bruk ordbøker og bruk av begrepet i samtalene på gáfestallan, i tillegg til beskrivelser om denne sosiale ordningen, kan man si at begrepet *verdde* er betegnelsen på selve personene, den sosiale ordningen *verddevuohta* utøves gjennom praksisen *verddestallan* (Eidheim, 1977; Giellatekno; Logje, 2010). Det å være *verdde* med hverandre betegnes i fortellingene fra Logje (2010) som *verddežagat*. Eidheim (1977) refererer til et *verdde*-system hvilket varierte i form og innhold, men hvor den grunnleggende relasjonelle funksjonen var den samme og kom til uttrykk gjennom gjensidig byttehandel av både tjenester og varer mellom *verddet* (*flt. av verdde*) i tillegg til husly og lagringsplass. Det å være *verddežagat* beskrives å være mer enn kun venner, fordi *verddet* var også gode hjelpere og samarbeidspartnere, både på vidda som *biigá* - tjenestepike og *reanga* – dreng, og ved kysten hvor de f.eks. hjalp til med å flytte flokken over sundet (Eidheim, 1977; Logje, 2010). Logje (2010) kaller *verdde*-systemet for *verddevuohta*. Han forteller at *verddevuohta* er noe som går i arv, at man blir tatt imot som æresgjest av sine *verddet* og at man har full tillit til dem. Dette samsvarer godt med det Eidheim (1977) refererer til som stor verdsettelse av hverandre, og at det sjelden oppstod konflikter mellom *verddežagat* eller at slike konflikter ble fordømt moralsk på lik linje som konflikt i slekta. Et videre aspekt i *verddevuohta* var at hele familien, det vil si alle familiemedlemmer var *verddežagat* med alle siidamedlemmene (Eidheim, 1977). Logje (2010) forteller også om *dálonat*, en egen betegnelse for fastboende samer i innlandet, her Kautokeino. Ser man til Eidheim (1977), beskriver han at også *verddet* ved kysten brukte samme språk og tilhørte samme kultur. Men at det med forforskningens inntog i kombinasjon med den monetære tidsalderen ble forandret, noe som videre påvirket *verddevuohta* som sosial ordning (Eidheim, 1977). Logje (2010) sine fortellinger om *verddevuohta* skildrer også en forandring, likevel mindre alvorlig enn Eidheim, når han forteller at *verddevuohta* endret seg med tiden og den teknologiske utviklingen. Hvor man i eldre tider byttet varer som melk, ost, poteter og husly, er det i dag i større grad kunnskap og kompetanse tilknyttet teknologisk utstyr som scooter, data eller offentlig forvaltning og andre fagområder man får hjelp med fra *verddet*, samtidig som enkelte hjelpeoppgaver når det gjelder siidaen fortsatt er de samme (Logje, 2010).

I det innledende avsnittet har jeg fått presentert samhandlingsrommet og samarbeidspraksiser som iboer de samiske praksiser *verddestallan* og *siiddastallan*, praksiser som har sitt utgangspunkt og sin opprinnelse i tradisjonsnæringen reindrift. Men kan *siiddastallan* og *verddestallan* være praksiser som har overføringsverdi til en nyere næring, samisk reiseliv eller

er det andre samiske praksiser som er mer relevant? Reflekteringer som mine oahppásat har gjort seg under våre *gáfestallan* og *ságastallan* møter har vært undrende med preg av nysgjerrighet, men positive.

Undrende, fordi tenkemåten er ny og til dels uvant når noen sa man hadde «*ikke tenkt så nøye på det ...*». Positive, fordi man etter nærmere vurdering så en egen verdi i tilnæringsmåten. Jo mere vi pratet om dette, dess mere naturlig så det ut å føles for mine oahppásat å se til egen tradisjonsnæring og ta i bruk praksiser. Muligheter mine samtalepartnere så kunne assosieres med anvendelse av praksisene i en samisk reiselivskontekst, var å bli kjent og bygge relasjoner, skape tillit som tillater at man deler og bygger erfaringer i større grad enn hittil, og at man kan ta tilbake kunnskap. Et eksempel er følgende utsagn rundt fortellinger; «*Dat lea buorre jurdda go ná deaivvadit ja sáhtta muitalit muitalusaid mat sáhttet atnet fas iežas gussiide... (Det er en god ide å møtes på denne måten og kunne fortelle historier som man kan bruke til sine egne gjester ...)* Mii fertet ieža siskkáldasat iskkat nu ahtte máhttit juste nu mov galgá ... (Vi må selv internt finne ut sånn at vi kan akkurat hvordan det skal være...)» Samtidig reflekterte de også rundt hvorvidt man allerede brukte praksiser selv om ubevisst, slik en oahpis fortalte: «*Reindriften har gitt uttrykk for at jeg kjører ... akkurat i yttergrensen der flokken skal være - forhindrer flokken fra å vandre til uønsket område, moderne verddevuohhta*».

Guossit leat guossit, eai leat kundarat, galget guossástallat - guossit galget leat mielde, veahá verddeláganat measta. (Gjester er gjester ikke kunder, skal være gjest – gjestene skal være med, en del – litt som verdde nesten)

Stuora bearaš ja sohka (stor familie og slekt) - besøkende har også vært en del av det - gjestene kommer så tett på - šaddet measta dego fuolkkit (blir nesten som slektninger) - alle er en ressurs

Gjennom samtalene har jeg fått forståelse for at mange av bedriftene bruker samiske praksiser i møte med gjester som kommer på besøk, både ubevisst og bevisst. Det er praksiser som relaterer seg til *verddevuohhta* og *verddestallan*, men også andre praksiser som *guossástallat* (å være gjest) og konsept som *bearaš* (familie) og *fuolkkit* (slektninger) ble nevnt.

Det virker noe mer naturlig å anvende og reflektere rundt praksiser man bruker i møte med sine egne gjester enn med hverandre i konstallasjonen samiske reiselivsbedrifter. En mulig forklaring kan være at bedriftene som gjerne blir referert til som samisk reiseliv, selv opplever at tituleringen blir for generell. Man oppfatter at samisk reiseliv er mere fragmentert og at det er et aspekt som bør tas hensyn til og som man burde drøfte internt i næringen i større grad. Mine oahppásat har gjort det synlig ved å nevne at: «*samisk turistselskap og reindriftssamisk*

turistselskap er ikke det samme ...» En annen sa; «må fortelle/snakke mer om det - mye diskusjoner i mange år om samisk reiseliv og hva det er ...» Denne oahpis reflekterte også rundt eierskap og innhold i samisk reiseliv og mulig årsak for eksotifiserende fremstillinger av bedrifter som blir kategorisert som samisk reiseliv; «Kanskje det er derfor at Samer ble objekter, fordi man ble bare leid inn av andre og i forbindelse med andre aktiviteter, man har ikke selv styrt det».

Sånn her møte og felleskap vil gi oss mye mer igjen enn hele den prosjektperioden til prosjektet

Dáinnalágiin ságastallat ja gáfestallat (å snakke sammen og gáfestallat på denne måten)

Gáfestallan, min metodiske fremgangsmåte som bygger på dagligdagse samiske praksiser som også er del av *verddestallan* (utøvelsen av *verddevuohta*), ble trukket frem av flere samtalepartnere som verdifullt. Jeg oppfattet at dette er noe mine oahppásat synes er verdt å jobbe videre med og utdype i større grad når man sa at; «Noen må tørre å gå frem og vise vei - være ofelaš (*veiviser*)», og en annen oahpis fortalte; «eat leat áktiivvalaččat beassan muitalit ovdda dás, das lea váikkuhus (*vi har ikke pratet aktivt før på denne måten, det påvirker*)». Videre har jeg observert hvor viktig også historiefortellingen var for å skape en trygg ramme, et rom hvor man delte med hverandre, noe som også Balto og Østmo (2012) har referert til i en evaluering de gjorde i etterkant av et kurs innen multikulturell forståelse ved Samisk Høgskole. I kurset brukte man storytelling aktivt, men heller ubevisst fordi det følte naturlig, og de fant ut at fortellinger som verktøy er viktige element i kunnskapsdeling og -bygging (Balto & Østmo, 2012).

Forutgående betraktninger og særlig uttalelsene fra mine oahppásat tyder på at bruk av samiske praksiser for å bygge relasjoner og tillit, som er grunnleggende betingelser for kompetansedeling og kunnskapsbygging i et nettverk, kan være prosedyrer som er hensiktsmessige og bedre enn de som benyttes i dag. Så, på hvilke måter kan nevnte samiske konsept og praksiser anvendes for å styrke samarbeid, tillit og vedvarende relasjoner?

Jeg har brukt *gáfestallan* som en konkret samisk praksis på en bevisst valgt *luonddolaš* (naturlig) arena, ikke et møterom eller kontor, for å skape en trygg ramme, hvor det gjennom *ságastallan* (samtaler) ble lagt opp til deling av kunnskap gjennom fortellinger og historier. Mye av *diehtu* (kunnskap) og *máhttu* (ferdighet) til de samiske reiselivsbedriftene er taus og ikke nedskreven. Når det kommer til kunnskapsdeling, har jeg i foregående kapittel skissert hvor viktig *árbediehtu* (se fotnote ³) er og at en stor del av *máhttu* (ferdighet), overføres praktisk

og muntlig. Skulle man tatt hensyn til det i en samisk reiselivssammenheng, hadde det vært interessant om man ikke bare la møter til arenaer som er *luonddolaš* (naturlig). Men om man samtidig hadde inkorporert en type praktisk fremvisning, deltakende læring og hospitering. Fordi, det er gjennom egen utøvelse i kombinasjon med observasjon at man kan prøve og feile, lære noe og ta sine egne beslutninger om hvordan man ønsker å bruke kunnskapen og ferdighetene i sin egen bedrift. Dette ser jeg finner vi igjen i konseptet *siida* og praksisen *siiddastallan*. Selv om mine oahppásat ikke direkte reflekterte rundt *siiddastallan* eller anså det som en praksis man kunne overføre til reiselivssammenheng, men heller snakket om bruk av *siida*-begrepet. Likevel vil det være nyttig å legge til rette for ytterligere drøfting og reflektering rundt praksisen, siden arbeidet til Sara (2015) har vist hvordan *siiddastallan* som praksis utgjør *siidaen*. Med tanke på at fremgangsmåten og tankesettet lagt opp til gjennom dette masterprosjektet, er nytt og uvant, vil man trenge *áigi* (tid) og *deaivvadanbáikkít* (møteplasser), samt jevnlike *gáfe-* og *ságastallan* møter for videre å drøfte og reflektere rundt bruk av samiske praksiser i reiselivssammenheng for samiske entreprenører. Det vil i tillegg kunne bidra til å bli kjent og muliggjør å forstå hverandres tilbud bedre, samtidig som det gjennom historiene blir synlig hvem som har hvilken *diehtu* (kunnskap) og *máhttu* (ferdighet), og hvordan man kan styrke og bruke hverandre gjensidig. Dette er konkrete deler av konseptet *verddevuohta* og praksisen *verdestallan* slik Logje (2010) har fortalt om, og som mine oahppásat selv også har referert til ved å si at «*Mii šaddat dego verddežagat (vi blir som verddet med hverandre)*» om måten man kan bruke *verdestallan* mer aktiv som en resiprok prosedyre i samisk reiseliv. Eller «*Du verddevuohta (din verddevuohta)*» når en oahpis fortalte hvordan den overførte en forespørsel til en annen bedrift og hvordan denne oahpis viten og kompetanse ble brukt for også å møte byråkratiske krav. Flere har poengtert viktigheten av å møtes ofte for å bygge tillitsfulle relasjoner; «*tillit bygges ved å møtes mange ganger ...*» og å bruke samiske praksiser; «*Gáfestallat leat hirbmat deatalaš huksen dihte daid relašuvnnaid. (Gáfestallat er utrolig viktig for å bygge disse relasjoner.)*».

En praktisk anvendelse av samiske praksiser som mine *oahppásat* har løftet frem og drøftet i felleskap, kan bli en viktig fremgangsmåte innenfor fasilitering av gjennomføringsfasen til reisemålsprosjektene i Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárásjohka- Porsángu/Karasjok-Porsanger som er pågående. Mulige eksempler for å bruke nye prosedyrer med utgangspunkt i samiske praksiser er kurs på *luonddolaš deaivvadanbáikkít* (naturlige møtearenaer), med bedre *áigi* (tid) for *gáfestallan*, mer praktisk innhold og oppfølging én til én, basert på kunnskapsgrunnlaget til den enkelte reiselivsbedrift og grad av modenhet. Et annet eksempel

kunne vært at studieturer gjennomføres innad på reisemålet til hverandre slik at man kan bli bedre kjent med hverandres tilbud, bruke *gáfestallan* for å dele kunnskap gjennom fortellinger og praktisk fremvisning, og finner sin *verdde* (komplementære bedrifter, eks. overnatting og aktiviteter, transport) eller *siidaolbmot* (like bedrifter, enten basert på deler av samisk kultur eks. reindriftssamisk, sjøsamisk, kvensk eller på bransjer eks. overnatting, transport mm.).

Figur 2: *Gáfestallan* i Kautokeino

Her kunne vi bruke lavvoen til min oahpis. I lavvoen er det lagt reinskinn på duorggat eller rissit (kvister) rundt árran (ildstedet) i midten. Foran árran når man entrer, ligger veden Min oahpis lager bål, mens jeg ser rundt hvor jeg kan plassere opptaksutstyret ... det føles litt malplassert å skulle bruke det her i dette rommet, denne settingen. Jeg bestemmer meg til slutt å bare ha opptakeren liggende på reinskinnen. Kaffen begynner å bli klar mens vi venter på de andre oahppásat. Fotograf: Antje Schlecht

Jeg har ved bruk av mitt datamateriale vist at samiske praksiser skaper en mulighet for å bygge nettverk gjennom andre prosedyrer enn de vi tar i bruk i dag, og har skissert fremgangsmåter for å kunne benytte konkrete samiske praksiser, løftet frem av mine oahppásat. Jeg viser mulighetsrommet bruken av samiske praksiser kan skape innenfor reisemålsprosjektene spesielt, samt møtefasilitering, rådgivning og prosjektgjennomføring i SNH generelt. Organisatoriske samhandlingsarenaer som opererer med prosedyrer basert på samiske praksiser som *gáfestallan* og *verdestallan*, samt aspekter fra konseptet *siida*, kan tenkes å bidra til utnyttelsen av mulighetsrommet og forløse potensialet i samisk reiseliv. Samtidig gir overordnede strategiske styringsdokument for reiselivsutviklingen viktige føringer om ønsket retning i utviklingen og en oversikt over oppgaver som bør løses. Det er derfor interessant å undersøke hvordan masterplanene griper opp samisk verdigrunnlag og tar hensyn til samiske praksiser for å løse utfordringer skissert i første kapittel, før man drøfter hvilke kollektive og individuelle oppgaver et samisk reiselivsnettverk burde forvalte.

Kapittel 5 Lávkkis lávkái

Det har blitt mørkt ute, så vi har nok pratet en god stund uten at det føles lenge, i nesten fire timer. Men det er fortsatt mer vi kunne ha snakket om, en sier "Jeg synes det var veldig kjekt og nyttig og lærerikt og at man kan treffes og har tid å prates ... alt er jo lagt opp i et sånt løp ellers ... ja, et maskineri ..." den andre svarer "Ja, det er mainstreamingen." og refererer til tidligere i samtalen før hun fortsetter "Det er noe med å stoppe opp å tenke. Nesten som å hoppe av en karusell ...". Mine oahppásat drøfter hvordan man kan bruke seminar og kurs for å ha sånne type gáfestallan-møter og at det kan være med å bryte ned barrierer. Jeg undrer spørrende om vi kan ta med oss noe av det vi snakket om i pågående eller nye prosjekter. En oahpis svarer "Vi må rygge tilbake og tenke på nytt. Det handler om metode og metodikk og hvilket innhold vi legger i begrep ... Det trenger vi plass til å snakke om. Det er mange ting og mange nyanser som er viktig - det er nødvendig å lære hverandre kjenne ..."

Mange ting og mange nyanser som er viktig; det får meg å tenke på samtalen med en annen oahpis som reflekterte rundt strukturer i gjennomføring av prosjekt og videreføring. At strukturer som forteller hvem som er dáčča nordmann og rívgu ikke-samisk kvinne også påvirker tillitt, og hvilke strukturer som trenges for videre utvikling av samisk reiseliv fremover. Det siste har min oahpis tenkt en del på, og forteller at det var bra å ha NordNorsk Reiseliv som partner, med tanke på at de er nært markert og at kunnskapen ikke blir borte like lett. Samtidig som min oahpis tenker på hvordan partnerskapet kan videreføres når prosjektet som initierte det, nærmer seg sin slutt. Kan Sametinget tar en rolle og for eksempel inngå som eier i NordNorsk Reiseliv for å sikre at samisk reiseliv fremover ivaretas? For NordNorsk Reiseliv er jo også et aksjeselskap som jobber for sine eiere. Eller bør det velges inn personer som representerer samisk reiseliv i styret, men hvilke personer da, de må jo være de rette? Før hun avslutter at denne diskusjonen fremdeles gjenstår.

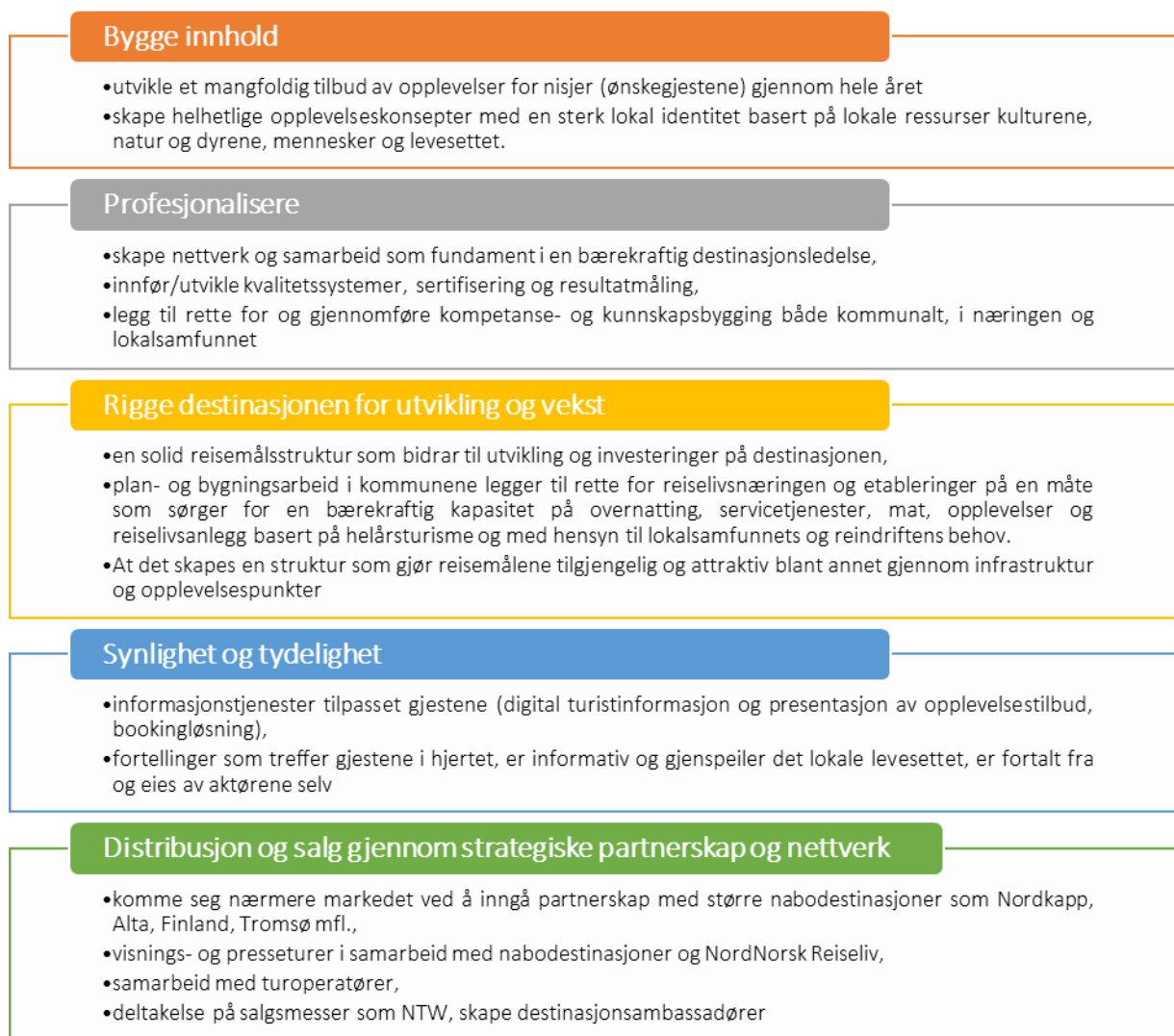
Denne refleksjonen passer godt med en tidligere uttalelse fra dagens gáfestallan hvor en oahpis sa "vi må bryte ned barrierer og kartlegge behov". Jeg tenker at det er tid og arenaer for å bygge relasjonene først og fremst som vi alle, både virkemiddelapparat og samiske reiselivsbedrifter trenger. Jeg lurar samtidig på hvilke mulighetsrom vi har i pågående prosjekt og ikke minst hvordan man kan sikre et apparat for å ivareta den videre prosessen. Så husker jeg hva flere av mine oahppásat har fortalt om hvordan de har bygd sin bedrift, lávkis lávkái fra steg til steg.

Fra steg til steg, en reislivsfremtid basert på samisk verdigrunnlag

I sin artikkel *COVID-19, indigenous peoples and tourism: a view from New Zealand*, oppfordrer Carr (2020) å se til kulturelle, sosiale og økologiske urfolksverdier som er fundamentet i hvordan man tenker og driver forretning, for å skape en ny reiselivsfremtid (Carr, 2020, s. 499). Med denne oppfordringen i minne vil jeg derfor først undersøke hvordan reiselivsstrategiene for Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsángu/Karasjok-Porsanger som styrende dokument skisserer tiltak som skal forløse potensialet, og hvorvidt man tar hensyn til samisk verdigrunnlag og legger til rette for bruk av samiske praksiser i løsninger. I tillegg vil identifiserte oppgaver som må løses for å få til ønsket utvikling, gir et grunnlag for mine

refleksjoner rundt hvorvidt tradisjonelle former for samhandling som del av samiske praksiser kan legges til grunn for utforming av samiske reiselivsklynger som en organisatorisk løsning. Analysen vil sammen med kartlagte føringer fra masterplanene legge til rette for en videre drøfting om hvilke individuelle og kollektive oppgaver de kan løse. Før jeg avslutningsvis gir et innblikk i hvordan slike oppgaver løses i andre kontekst for å drøfte hvorvidt disse oppgaver er sammenfallende eller bør vurderes i et reiselivsperspektiv i samiske områder.

Masterplanene til Guovdageaidnu-Kautokeino og Kárášjohka/Porsáŋgu-Karasjok/Porsanger har skissert flere tiltaksområder og oppgaver som må tas tak i og jobbes med for å utløse potensialet identifisert i prosessen. Det er tydelig at tiltakene som løftes frem ikke er engangsprosjekt og en kvikkfiks, men heller en kontinuerlig prosess som bør settes i et system som kan drive frem utviklingsarbeidet og skape en ny reiselivsfremtid i regionen. I hovedsak kan tiltakene skisseres på følgende vis, se 3.

Figur 3: Tiltaksområder reisemålsutvikling Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka-Porsáŋgu/Karasjok-Porsanger, basert på masterplanene

Det er i beskrivelsene av tiltakene tatt noe hensyn til samisk verdigrunnlag, men ikke gått nærmere inn på bruk av samiske praksiser i den konkrete gjennomføringen. Det er likevel realistisk å si at uten en fungerende samhandling som baserer seg på tillitsfulle relasjoner, vil reisemålsutviklingen vanskelig lykkes. Dette kommer også tydelig frem i masterplanene som kjennetegnes av en fellesnevner som må være til stede for å få gjennomført oppgavespekteret. Det er organisert samhandling både mellom reiselivsbedriftene, kommunene og lokalsamfunnet, samt partnerskap og allianser som strekker seg over kommune- og landegrensen.

Med hensyn til de artikulerte behov fra mine oahppásat om økt bruk av samiske praksiser og respekt for det samiske verdigrunnlaget, vil det derfor være hensiktsmessig å teste bruken av konkrete samiske praksiser i gjennomføringsfasen til reisemålsprosjektene slik skissert med eksemplene i forutgående kapittel. Fordi disse er i større grad basert på måten lokalsamfunnene er organisert på.

I første kapittel skisserte jeg en mulig tilnærming til organisert samhandling ved bruk av *siida* som konsept og i andre kapittel viste jeg hvordan samiske praksiser kan brukes for å jobbe med relasjons- og tillitsbygging som er utgangspunktet for å kunne skape samarbeid hvilket kan organiseres i et nettverk. Hvorvidt vil så tradisjonelle former for samhandling som del av samiske praksiser kunne legges til grunn for utforming av samiske reiselivsklynger som en organisatorisk løsning?

Johnstad og Utter (2015) peker på at vellykkede partnerskap krever både organisatoriske og tillitsbaserte relasjonelle egenskaper, og Jakobsen og Arnesen (2020) henviser i sine evalueringer av arenaklynger til relasjonelle forutsetninger i tillegg til økonomisk samhandlingsstyrke og vilje for felles utvikling. Opprettelse av et nettverk eller en klynge forutsetter at aktørene selv identifiserer denne formen for samarbeid og felles arena som viktig og gir det en identitet (Johnstad & Utter, 2015; Løvland & Mariussen, 2018). Datainnsamlingen min viser at det er et ønske om en felles arena, men man har hittil ikke hatt muligheten å drøfte relasjonelle forutsetninger for en slik arena som geografisk, kulturell og verdibasert nærhet, tillit og felles identitet (Flatnes & Furre, 2012). Dette vil jeg med basis i mitt datagrunnlag føre tilbake til manglende *deaivvadanbáikkít* (møteplasser) og *áigi* (tid) for i det hele tatt bli kjent og få en relasjon. Samtidig vil prosessen med å bli kjent og bygge relasjoner måtte ta hensyn til praksiser som baserer seg på lokalsamfunnenes organisering. *Gáfestallan* som praksis vil være en interessant prosedyre på grunn av måten man tilnærmer seg hverandre på og skaper relasjoner gjennom å identifisere en annen type felleskap som slekts- og familiebånd eller

tilhørighet til siidaer. En viktig faktor for en fungerende klynge er blant annet gjensidig avhengige relasjoner (Flatnes et al., 2014). Denne type relasjoner kan man finne igjen i *verddevuohta* slik jeg beskrev i fjerde kapittel; et vennskapelig og gjensidig samarbeidsforhold med noen som ikke driver samme næring som en selv. Det er nettopp en form for komplementaritet som utgjør essensen i klynger og kan skape nytenkning og utvikling, til dels i form av egne bedriftsnettverk, slik beskrevet i evalueringsrapporten til klyngen Innovative Opplevelser (Flatnes et al., 2014; Flatnes & Furre, 2012). Derfor er det svært interessant å tenke seg at man kunne benytte den sosiale ordningen *verddevuohta* i den første fasen av det som betegnes som klyngens livssyklus, hvor relasjons-, nettverks- og tillitsbygging står i fokus (Flatnes et al., 2014). Det kunne for eksempel tenkes at bedriftene gjennom gáfestallan-møter finner hverandres *verddežagat*, bedrifter som komplementerer ens eget tilbud. I samme utstrekning kunne det tenkes å bruke siida-begrepet og finne sine *siidaolbmot*, bedrifter som er like, men som kan ha utbytte av hverandres erfaringer og kunnskap, for eksempel innenfor reindriftssamisk reiseliv, sjøsamisk reiseliv mm. Som en av entreprenørene foreslo «*La oss si at SNH har denne type prosjekt - dere blir kjent med oss, hva slags behov vi har - vi blir kjent med dere, får formidlet behovene og kan bruke dere som sparringspartnere til å innhente kunnskap, bygge kunnskap, dele kunnskap - sammen med de andre som driver reinturisme - for så begynne å jobbe i en videre prosess*».

Med forutgående skissering ville bedrifter som er *verddežagat* kunne inngå i et mer konkret samarbeid, eksempelvis om utvikling av konkrete helhetlige opplevelseskonsept. Mens bedriftenes relasjon som ligner mer på siidaen vil kunne tjene formålet for kompetansebygging, erfaringsutveksling og læring, samt dialog rundt verdigrunnlag, identitet og mål for utvikling av egne bedrifter og nettverket/klyngen. Dette vil også ta hensyn til følgende uttalelse fra en oahpis «*Kanskje flere spor ... dem som vil tjene store penger, dem som vil tenke verdier ...*». Samtidig peker undersøkelser i forbindelse med strategiske dokument på at det er mangfoldet i samisk kultur som utgjør potensialet. Et viktig spørsmål blir derfor hvordan det kan skapes rom for og koblinger mellom ulike samiske kulturuttrykk og næringer innenfor eller på tvers av de forskjellige samiske kulturer (reindriftssamisk, elvesamisk, sjøsamisk, dálon) og områder. Samisk reiseliv som betegnelse for denne kompleksiteten fremstår begrensende, fordi det oppleves at ikke hele mangfoldet av samisk kultur og kulturuttrykk kan rommes. Muligheter for en større differensiering av samisk reiseliv er flere. For eksempel kunne man tatt utgangspunkt i tradisjonsnæringen reindrift for å koble reindriftssamiske reiselivsbedrifter sammen i en type siida-nettverk (et eget delnettverk eller bedriftsnettverk med tilhørighet til

samisk klynge) på tvers av landet, og hvor erfaringsdeling og kompetansebygging kunne stått i fokus. Med hensyn til nyskaping og større synlighet av kulturmangfoldet i opplevelsestilbudet, hadde det vært interessant å koble sammen bedrifter innen reiseliv, kunst og musikk, duodji og mat med tilknytning til enten områder og språk eller kulturuttrykk, f.eks. reindriftssamisk eller sjøsamisk kultur i et *verdde*-nettverk eller nordsamisk og sørsamisk i et *verdde*-nettverk.

Det vil være viktig å drøfte skisserte tilnærminger ytterligere med de lokale bedriftene gjennom *gáfestallan*-møter, for å ta hensyn til ulike ståsted innenfor det samiske felleskapet og for å sikre at mulige skillelinjer som trekkes i en større differensiering av begrepet samisk reiseliv baserer seg på behovene til det samiske felleskapet. Det som kan poengteres i denne sammenhengen er at et slikt nettverk/klynge må ta utgangspunkt i en samisk verdensforståelse om verdier, kunnskapsoverføring, kunnskapsbygging, levemåte og relasjonsbygging for å kunne være et nyttig verktøy i en ansvarlig utvikling av reiselivsfremtiden i regionen.

I tillegg til å skape relasjoner for samhandling i et nettverk, er det viktig å gi og bygge innholdet til relasjonene i form av tillit, kompetanse, kunnskap og læring basert på felles samisk verdigrunnlag som gjenspeiles i målsettingene for samarbeidet (Flatnes et al., 2014). Med andre ord hvilke individuelle og kollektive oppgaver klyngen skal løse. Det er lett å se til litteratur om klynge og diverse evalueringer, samt nevnte strategiplaner for å skissere ulike oppgaver i en samisk klynge. Men disse har gjerne et annet utgangspunkt som ikke vil være helt i tråd med behovet som ble artikulert av mine samtalepartnere. Derfor vil jeg gjøre et forsøk i å koble sammen artikulerte behov med oppgaver identifisert i masterplanene for å gi et bilde som i større grad baserer seg på et samisk verdigrunnlag og lener seg mot et aktørnettverksperspektiv.

Med kollektive oppgaver forstås her områder som krever at man jobber i felleskap og gjennom organisert samhandling, se Figur 4.

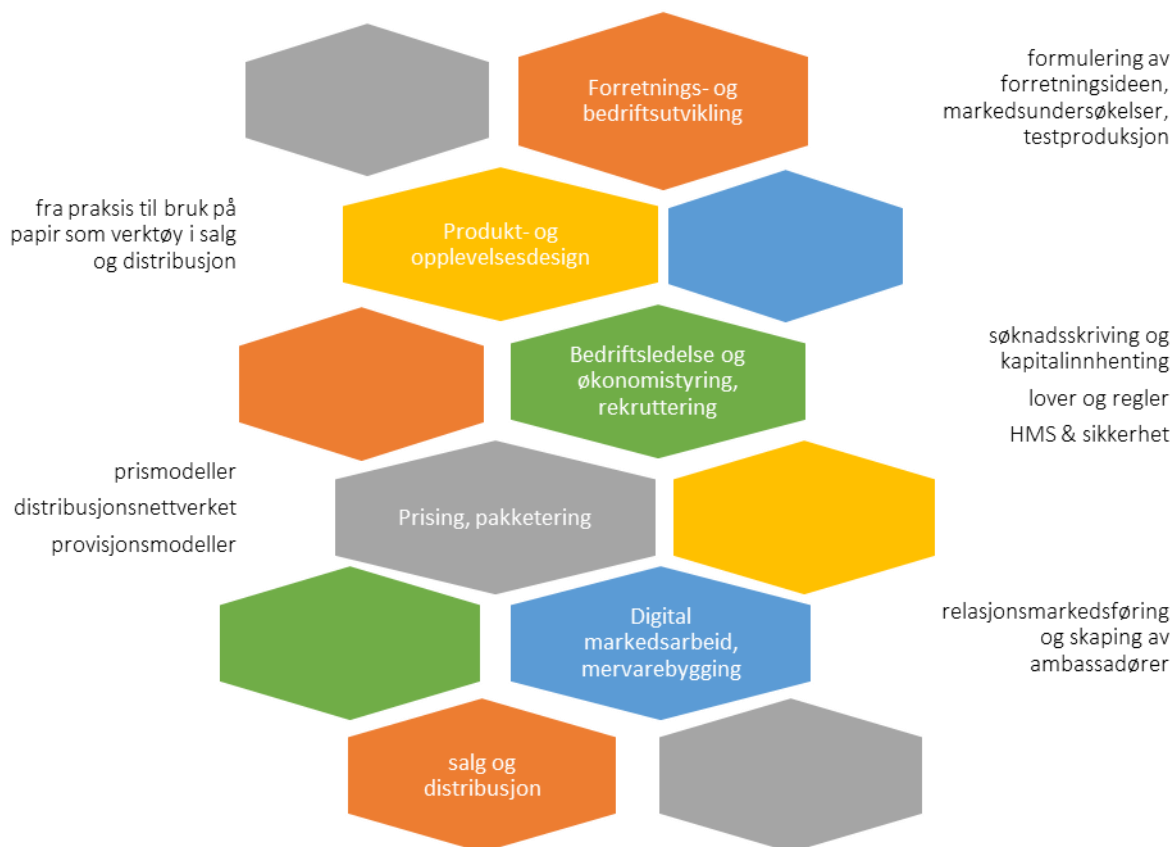
Oppgavene jeg har skissert, har på mange måter likheter med oppgavespekteret til dagens destinasjonsselskap. Med hensyn til masterprosjektets geografiske innretning som utgangspunkt, vil det være interessant å tenke seg en løsning som kombinerer oppgavespekteret til destinasjonsselskap koblet med fleksibiliteten og potensiale for nyskaping og kunnskapsbygging til klynger. Utover det er denne tankemåten i seg selv spennende, tatt i betraktning at ansvarlig destinasjonsledelse er noe som må involvere flere enn kun reiselivsbedrifter og dermed vil trenge fleksible løsninger. Sápmi som region er stort og strekker seg over flere land med mange nyanser innenfor samisk kultur. Det ville likevel vært interessant å tenke seg et større Sápmi-overgripende nettverk eller forum, hvor flere klynger kan møtes

relatert til samisk reiseliv eller til og med samisk næring. Klyngeforum har vist seg nyttig for å koble diverse klyngemiljø i samme bransje med hverandre og skape effekt i en større skala (Løvland & Mariussen, 2018).

Figur 4: Kollektive oppgaver for en samisk reiselivsklynge, basert på artikulerte behov av mine oahppásat og masterplanene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka-Porsángu/Karasjok-Porsanger

Fra sammenstilling av kollektive oppgaver vil det kunne avledes noen individuelle oppgaver. Disse forstås som områder hvilke i større grad berører den enkelte partner, bedriften som inngår i felleskapet. Sammenstillingen av individuelle oppgaver baserer seg på egne praktiske erfaringer som bedriftsrådgiver, datainnsamlingen og masterplanene, se Figur 5.

Figur 5: Individuelle oppgaver på bedriftsnivå, basert på artikulerte behov av mine oahppásat, egne praktiske erfaringer som bedriftsrådgiver og masterplanene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka-Porsáŋgu/Karasjok-Porsanger

Avslutningsvis skal jeg gi et innblikk i arbeidet til andre reiselivsklynger i Norge. Jeg vil analysere hvorvidt disse har identifisert oppgaver som er sammenfallende og som kan være grunnlag for en samisk reiselivsklynge å søke samarbeid om. Utover det vil jeg kort gjengi hva diverse evalueringer av reiselivsklyngene har identifisert som suksessfaktorer som vil kunne ha relevans. Klyngeteori og evalueringer viser at klyngene har jobbet etter en *triple-helix*-modell, en sammenslutning av næringsliv, FoU og offentlige aktører (Gjesdal, 2019). Denne har blitt tilpasset til en modell med 5 punkter som ved siden av de tre nevnte også involverer kapital og entreprenører (Gjesdal, 2019). Etter søk på digitale søkemotorer finner jeg følgende 5 reiselivsklynger i Norge: Snowball (Lillehammer-region), InnovativeOpplevelser2.0 (Nordland/Svalbard), Arctic365 (Troms/Finnmark/Nordland), USUS (Sørlandet/Telemark), NCE Tourism (FjordNorge). Det som går igjen av tiltaks- og innsatsområder i ulik grad er

møteplasser og nettverksbygging med mål om bygging av tillit og sosial kapital, kompetansebygging og produktutvikling, kunnskapsutvikling og innovasjon i samarbeid med FoU, samt profesjonalisering i form av kvalitetsprogram, sertifiseringer, læringsplattformer og tilgang til markedet, samt internasjonalisering (Flatnes & Furre, 2012; Gjesdal, 2019; Jakobsen & Arnesen, 2020; Wifstad & Jakobsen, 2016). Evalueringene viser at oppgavene er ganske sammenfallende, likevel er det etablert og drives fire reiselivsklynger i til dels samme deler i landet. En mulig grunn for at klyngene opereres i denne utstrekning finnes i litteraturen i tillegg til evalueringer som peker på at en viss geografisk nærhet er fordelaktig (Jakobsen & Arnesen, 2020). Det trekkes også frem at tematiske avgrensninger kan være nyttig noe som jeg tidligere i kapitlet har trukket frem i forbindelse med bruk av praksisen *verddežagat* for bedrifter som er komplementære, og siida eller *siidaolbmot* for bedrifter som har likhetstrekk (Jakobsen & Arnesen, 2020). Evalueringer fra arenaklynger viser en jevn fordeling av både homogene og komplementære bedrifter i mange klynger, både med hensyn til størrelse og næringsgren (kultur, aktiviteter, mat, overnatting, m.fl.), hvilket anses som styrke både for kompetanseutviklingen og innovasjonsevnen (Flatnes et al., 2014; Flatnes & Furre, 2012). Samtidig understrekes klynge til klynge samarbeid som viktig og nyttig, ofte praktisert gjennom felles forskningsprosjekt (Flatnes et al., 2014; Wifstad & Jakobsen, 2016).

For å oppsummere avsnittet ønsker jeg å trekke frem viktigheten av kulturforståelsen og respekt for samisk verdigrunnlag i samiske lokalsamfunn og ovenfor bedrifter. Det leder meg å tenke at en samisk reiselivsklynge ville vært formålstjenlig i regionen, og at det med basis i bedriftsgrunnlaget kunne ha vært en stor nok medlemsmasse med høy diversitet/heterogenitet dersom man inviterte bredt. Samtidig ville man måtte ta hensyn til artikulerte behov og legge til rette for tematiske avgrensninger internt. En barriere derimot er manglende økonomisk samhandlingsstyrke og en annen tilnærming til begreper og verdigrunnlag som muligens ikke vil møte krav fra det nasjonale klyngeprogrammet. Her vil det være viktig å bruke Sametingets uttalte ønske om nettverks- og klyngeaktivitet i sin næringsstrategi, for å innlede dialog.

Kapittel 6 Boahhte lávki

Vi er nesten ved veis ende av vår gáfestallan, likevel stresser ingen med å dra og vi kommer tilbake til å prate om og eventuelt hvordan vi kan bygge videre på dagens gáfestallan og bruke det praktisk. En oahpis kommer med følgende refleksjon “Skal man lede en sånn type prosjekt, må man også være bevisst hva man igangsetter og ikke la mainstreamingen tar over. Men går sin egen vei og tørre å tenke annerledes, som for eksempel vi har snakket om de små síidaer og små grupper for å treffes. Det tror jeg er veien å gå...”

Neste steg, vi utvikler levedyktige reiselivsbedrifter i Sápmi

I innledningen, kap. 1, poengterte jeg at nettverk, kunnskapsdeling og kompetansebygging er viktige betingelser for destinasjoner og ledelsen av disse, fordi graden av rask omstilling og læring utgjør konkurransedyktigheten. Samtidig henviste jeg til Carr (2020) som i lys av store endringer Covid-19 pandemien vil skape i fremtidens reiseliv, oppfordrer å se til kulturelle, sosiale og økologiske urfolksverdier som fundamentet i hvordan man tenker og driver forretning og dermed utvikling av reiselivsnæringen framover. Hennes oppfordring gjenspeiler seg i savnet og avmakt mine oahppásat har pekt på med hensyn til en anerkjennelse at samisk verdensanskuelse, verdigrunnlag og begrepsforståelser innehar en verdi for utviklingen av en samisk reiselivsnæring. Potensialet i samisk reiseliv er stort, men trenger andre fremgangsmåter for å kunne bli forløst. Vi bør snu på hvordan vi tenker om og praktiserer utvikling av samisk reiseliv. Om samisk reiseliv skal kunne forløse sitt potensiale, bør vi i større grad enn i dag, tar utgangspunkt i våre samiske entreprenørenes behov, verdigrunnlag og begrepsforståelser for å muliggjøre en reiselivsutvikling i regionen som er bottom-up styrt. Kort sagt at man skaper en samisk næring av samisk reiseliv. Dette oppfatter jeg også den nye nasjonale reiselivsstrategien gir rom for, når man oppfordrer å lage en egen strategi for samisk reiseliv og peker på at samisk reiseliv må kunne utvikles og modnes på egne premisser og at et slikt strategidokument skal være retningsgivende for innsats av virkemidler (IN, 2021b, 2021c).

Gjennom mitt masterprosjekt og basert på kunnskapen mine oahppásat har delt, gjennom fortellingene i gáfestallan-samtalene, har vi vist at det ligger et mulighetsrom i anvendelsen av samiske praksiser når vi lager møtearenaer, når vi ønsker å invitere og legge til rette for dialog for erfaringsutveksling og relasjonsbygging, og når vi utvikler innovasjons- og utviklingsprogrammer som skal gi tilgang til kapital, kunnskap og kompetanse til entreprenørene i regionen. Samtidig har vi vist at det handler om respekt for og anerkjennelse

av entreprenørenes egen verdensanskuelse og verdigrunnlag som får uttrykk i *árbevierru* (se fotnote ²), *árbediehtu* (se fotnote ³) og *árbemáhttu* (tradisjonelle ferdigheter). Det krever både gode og tilpassede rammebetingelser fra virkemiddelapparatet og fleksible organisatoriske løsninger som kan muliggjøre dialog, samhandling og tillitsbygging. Økt samhandling og tillitsbaserte relasjoner er forutsetninger for å kunne skape en organisert form for destinasjonsledelse som sørger for kontinuerlig utvikling av reisemålene som favner hele reiselivs- og besøksnæringen, samt lokalsamfunnene.

Anvendelse av samiske praksiser og sosiale ordninger som *gáfestallan*, *verddestallan*, *verddevuohta* og *siida* (*siiddastallan*) vil kunne ha en forløsende effekt. Allerede mitt bruk av praksisen *gáfestallan* i gjennomføringen av mine samtaler har bidratt til dialog og videre relasjonsbygging som alle mine oahppásat anser som svært verdifullt. Det har samtidig vist hvor viktig det er å kunne utforske og prate rundt *bearaš ja fuolkkit* (familie- og slektsbånd), *sohka* (slektstilhørighet), *orohat*, *báiki*, *siida* (plassering i landskapet), og å vise hensyn til *áigi* (tid), og *deaivvadanbáikkít* (møteplasser) som er *lunddolaš* (naturlig), som bruker omgivelser, landskapet og naturen aktiv i fasiliteringen av møtearenaer. Dette er momenter som skaper trygghet og muliggjør en tilnærming til hverandre som bidrar til relasjonsbygging og legger til rette for å skape tillit. *Verddestallan* som praksis og *siida* som sosial ordning, inneha et mulighetsrom for å utløse mer forpliktende samarbeid og gjensidig tillit, hvilket som innledningsvis nevnt, er en forutsetning for enhver deling av kunnskap og kompetanse i nettverk/klynger. Videre har det blitt tydelig at kunnskapsbygging ikke kun kan gjøres ved skrivebordet og på formelle møterom gjennom forelesninger, men at vi i større grad bør benytte hverandres kunnskap i en mer praktisk kunnskapsoverføring også for å sikre at kunnskap som skapes i prosjekter kan bli overført og brukes i nye prosjekter.

For meg som bedriftsrådgiver og prosjektleder i Sápmi Næringshage, ser jeg også en verdi i å anvende urfolksmetodikk i større grad praktisk når vi skal skissere og evaluere prosjektideer og drive frem blant annet reisemålsutviklingsprosjektene i vårt virkeområde. Jeg oppfatter at de i kapittel 2.1 presenterte aspekter for utforming av forskningsprosjekt i en urfolkskontekst, kan fungere som en rettesnor både for meg og mine kollegaer i Sápmi næringshage. Men i like stor grad for andre aktører, institusjoner og kunnskapsmiljøer særlig med mindre stor tilknytning til Sápmi. Tatt i betraktning at nye europeiske forskningsprogrammer som Horizon2030 (European.Commission) retter blikket i større grad enn før til Arktis, vil reflektering rundt følgende punkter være verdifullt og sørge for at samiske entreprenører blir i større grad

inkludert i og får utbytte av prosjekt, innovasjonsprogrammer og andre utviklingstiltak, fordi uten involvering av samiske entreprenører, vil man ikke kunne handle i tråd med følgende guidelines.

- Beskytte urfolkskunnskap fra mistolking og misbruk.
- Øke kunnskap om urfolk.
- Bidra til at urfolks historier fortelles med deres egen stemme.
- Krediterer eierne av kunnskap.
- Kommuniserer resultatene av forskninga, prosjekt og innovasjonsprogram tilbake til urfolk på måter som gjør at de kan ta det i bruk i sine egne prosjekter og rettighetskamper (Keskitalo et al., 2021; Porsanger, 2004; Smith, 2012)

Basert på reiselivstrategiene, samtaler med mine oahppásat og praktiske erfaringer, vurderer jeg at forløsningen av potensialet i samisk reiseliv også er avhengig av å skape et større mulighetsrom for at diversiteten i samisk kultur (kunst, musikk, håndverk, mat, tradisjonsnæringer) og kulturuttrykk (reindriftssamisk, elvesamisk, sjøsamisk, fastboende/dálon m.fl.) kan bli synlig og gjenspeilet i et mangfold av tilbud. Samtidig må vi anerkjenne at det finnes til dels store nyanser mellom entreprenører som gjør det nødvendig å ha dialog om hva samisk reiseliv er og skal være, samt hvilke skillelinjer man ønsker å ta i bruk for en segmentering. Det åpner for mange spørsmål og drøftinger: Bør vi lage større rom innenfor samisk reiseliv som kategori slik at flere samiske entreprenører som satser på reiselivs- og besøksnæringen kan favnes? Fremtvinger seg et behov for segmentering innenfor kategorien samisk reiseliv som et steg mot å forløse potensialet? Eller risikerer man å miste grep om innholdet og misbruk av samisk reiseliv om det favner (for) vidt? Hvordan kan vi favne både samisk reiselivs- og besøksnæring som inkluderer kunst, kultur og matspekteret i en klynge og samtidig gir rom til spesialiseringer og små nettverk?

Dialog om retningen for samisk reiseliv og utviklingen framover, samt nyskaping krever, ved siden av jevnlig *gáfestallan*-møter på *luondolaš deaivvadanbáikkít* (naturlige møteplasser), organisert samhandling som er fleksibel. I samtalene med mine oahppásat ble siida løftet frem som et konsept innenfor reindriftssamisk reiseliv, og jeg har vist at klynger kan være en potensiell modell som er fleksibel nok for å kunne bli tilpasset entreprenørenes behov og egne praksiser for å bygge relasjoner, samhandle og nyskape. Derfor vil skapning av en samisk reiselivsklynge være hensiktsmessig, fordi den vil kunne utvikles fra og med samiske reiselivsbedrifter for å løse kollektive og individuelle oppgaver som er egenartet for samisk

reiseliv og samisk entreprenørskap. Sametinget har i sin næringsmelding fra 2019 tatt til ordet for sterkere nettverk blant annet innen samisk reiseliv, samt et samisk innovasjonssystem (Sámediggi/Sametinget, 2019). En samisk reiselivsklynge basert på en forståelse av samisk verdensanskuelse, verdigrunnlag og begrepsforståelse med oppgavespekteret skissert i forutgående kapittel, ville vært en naturlig del i et slikt system og kunne både tilføre og uthente verdifull kompetanse og kunnskap. Det er svært interessant å benytte seg av en samisk reiselivsklynge som en pilotering for et større innovasjonssystem, siden en klynge på en måte også er et innovasjonssystem på regional/lokal basis som involverer både det private næringsliv, offentlige partnere som virkemiddelapparat og kommuner, samt forsknings- og utviklingsinstitusjoner. Det hadde i denne sammenhengen også vært interessant å praktisk utforske muligheter for bruk av konkrete samiske praksiser fra dette masterprosjektet, for å adressere ovennevnte spørsmål om hvordan en samisk reiselivsklynge både kan favne bred og gir mulighet for spesialiseringer og bedriftsnettverk. Jeg vurderer basert på egne uttalelser av mine oahppásat at siida som konsept kan være best egnet for reindriftssamiske reiselivsbedrifter. Mens konseptet *verddevuohta* og praksisen *verddeállan* kan ha verdi for å skape samhandling mellom flere forskjellige næringer/bransjer, f.eks. opplevelseskonsept innenfor sjøsamisk kultur som inkorporerer både bosted, kunst og håndverk, mat og aktiviteter. Mulighetene er mangfoldige og det behøves derfor ytterligere dialog om hva som ville vært hensiktsmessig og føles rett sammen med alle parter.

Sápmi næringshage som i virkemiddelapparatets verden er et verktøy for næringsutvikling i distriktene, og i bedriftenes verden er en god hjelper, vil kunne spille en viktig rolle både innenfor et innovasjonssystem, men ikke minst i en samisk reiselivsklynge. Masterprosjektet viser implisitt viktigheten og nødvendigheten av en institusjon som Sápmi Næringshage i regionen for å identifisere mulighetsrom, fasilitere utviklings- og nyskapende prosjekt og program, samt bistå bedrifter på virksomhetsnivå med å gripe tak i egne mulighetsrom for å utløse potensialet i regionen. Det er viktig at bedriftsoppfølging og prosjektutvikling, alltid skjer med basis i bedriftenes behov og dyptgående forståelse for deres verdensanskuelse og verdigrunnlag. Dette gjenspeiles også i Sápmi Næringshages ambisjon om å utvikle levedyktige bedrifter i Sápmi. Grunnpilarene i næringshagens strategi bygger på kompetanse, nettverk og kulturforståelse. Masterprosjektet gir innsikt som bidrar til å styrke grunnpilarene kompetanse og kulturforståelse i og med at det tilfører ny kunnskap både om urfolksmetoder som kan få praktisk anvendelse i større grad, og at bruken av samiske praksiser har en betydning i virkeområdet til SNH. Samtidig som det skisseres konkrete muligheter for hvordan det praktisk

kan brukes. I tillegg styrkes kulturforståelsen i SNH gjennom tilgang til denne kunnskapen. Med hensyn til reisemålsutviklingsprosjektene satt i gang av Sápmi Næringshage i regionen for å bidra til å utløse potensialet i samisk reiseliv, er masterprosjektet et viktig bidrag i prosessen mot en hensiktsmessig strategi for veien videre. Dette gjøres gjennom å vise mulighetsrommet ved bruk av klynge som organisert samhandlingsform hvilken tar i bruk samiske praksiser i samhandling mellom medlemmene og tar utgangspunkt i bedriftenes verdigrunnlag, begrepsforståelser og behov når oppgavespekteret og målsettinger skal defineres, med hensikt å forløse potensialet og skape en kontinuerlig destinasjonsledelse.

Områder og spørsmål som jeg ikke har fått mulighet å undersøke gjennom mitt masterprosjekt er mange og trer frem både gjennom mitt praktiske arbeid som bedriftsrådgiver og prosjektleder, samt i forlengelsen av masterprosjektet. For eksempel vil følgeforskning på effekten av en konkret anvendelse av samiske praksiser innen samisk reiseliv være interessant og viktig. Eller spørsmål avledet av det i denne oppgaven skisserte oppgavespekteret til en samisk reiselivsklynge, som hvilke faktorer påvirker (hemmer eller fremmer) kunnskapsoverføring fra tidligere prosjekter, hva samisk nyskaping og entreprenørskap utgjør og hvilken rolle det kan ta i en bærekraftig reiselivsframtid. Andre problemstillinger og forskningsspørsmål trer frem på områder som opplevelsesutvikling i samisk reiseliv – hvordan kan vi skape og gi rom til opplevelser som favner mangfoldet i samisk kultur og er kulturell sensitiv, og innen markedsføring – hva er ansvarlig markedsføring i Sápmi og hvordan kan det praktiseres. I tillegg til økonomisk bærekraft som en grunnleggende faktor - hvordan kan man finansiere de menneskelige ressursene og de tilretteleggende systemene på lang sikt, slik at man oppnår en robust og kulturtilpasset organisering.

Jeg har tro på at spørsmålene vil kunne adresseres enten gjennom andre forskningsarbeid eller som del av utviklingsprosjekt i regionen i samarbeid med bedrifter, virkemiddelapparat som Sametinget og Innovasjon Norge, Sápmi Næringshage og FoU-miljø, fasilitert gjennom omstillings- og utviklingsprosjekt eller enda bedre, organiserte samhandlingsformer som en samisk reiselivsklynge.

Referanseliste

- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (2018). *Reflexive methodology : new vistas for qualitative research* (Third edition. utg.). Los Angeles: SAGE.
- Angell, E., Gaski, M., Lie, I. & Nygaard, V. (2014). *NÆRINGSUTVIKLING I SAMISKE SAMFUNN En studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*. Alta: Norut Alta AS. Hentet 20.04.2021 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/3d391dda44db4922a221aee41814dbc8/norutalt arapport_2014_4_samisk_naeringsutvikling_ferdig.pdf
- Baggio, R., Scott, N. & Cooper, C. (2013). Using Network Analysis to improve Tourist Destination Management. I C. Costa, P. Emese & D. Buhalis (Red.), *Trends in European Tourism Planning and Organisation* (s. 278 - 288). Bristol: Channel View Publications.
- Balto, A. M. & Østmo, L. (2012). Multicultural studies from a Sámi perspective: Bridging traditions and challenges in an indigenous setting. *Issues in educational research*, 22(1), 1-17. Hentet 30.04.2021 fra <http://www.iier.org.au/iier22/balto.html>
- Berglund, B. (2019). *Karasjok og Porsanger mot 2030 - Mål, strategier og tiltaksplan for utvikling av opplevelsesnæringen i Karasjok og Porsanger: 2469reiselivsutvikling*. Hentet 20.04.2021 fra <https://www.porsanger.kommune.no/getfile.php/4757028.655.bqkpkzkwmbnp7s/Karasjok+og+Porsanger+mot+2030%2C+Maal%2C+strategi+og+handlingsplan.pdf>
- Brattland, C., Jæger, K., Olsen, K., Dunfjell Oskal, E. M. & Viken, A. (2020). *Cultural sensitivity and tourism, Report from Northern Norway*. Hentet 20.04.2021 fra <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64259>
- Buhalis, D. & Costa, C. (2006). *Tourism Management Dynamics : Trends, Management and Tools*. Jordan Hill: Elsevier Science and Technology Ltd
- Buhalis, D. & Peters, M. (2006). Chapter 13 - SMEs in Tourism. I D. Buhalis & C. Costa (Red.), *Tourism Management Dynamics. Trends, management and tools* (s. 116-129). Jordan Hill: Elsevier Science and Technology Ltd
- Carr, A. (2020). COVID-19, indigenous peoples and tourism: a view from New Zealand. *Tourism geographies*, 22(3), 491-502. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1768433>
- Costa, C., Panyik, E. & Buhalis, D. (2013). *Trends in European tourism planning and organisation* (Aspects of tourism, bd. 60). Bristol: Channel View Publications.
- Eidheim, H. (1977). *Aspects of the Lappish minority situation* (3rd ed. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- European.Commission. Horizon Europe. Hentet 23.05.2021 fra https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
- Finbog, L.-R. (2020). *It speaks to you : making kin of people, duodji and stories in Sámi museums* (Phd. Doktorgradavhandling). University of Oslo, Oslo.
- Finnmark.Dagblad. (2006, 02. februar). Destinasjon Kautokeino legges ned, *Finnmark Dagblad*. Hentet 20.01.2021 fra <https://www.ifinnmark.no/nyheter/destinasjon-kautokeino-legges-ned/s/1-47-1935569>

- Flatnes, A., Fosse, J. K., Furre, H. & Normann, R. H. (2014). *Organisering og ledelse av klyngeprosjekter* (FoU-rapport nr. 6/2014). Kristiansand: Agderforskning & Oxford Research. Hentet 05.05.2021 fra <http://hdl.handle.net/11250/2636175>
- Flatnes, A. & Furre, H. (2012). *Sluttevaluering av Arena Innovative Opplevelser*. Kristiansand: Oxford Research. Hentet 05.05.2021 fra <https://docplayer.me/916945-Evaluering-av-arena-innovative-opplevelser-sluttevaluering-av-arena-prosjekt.html>
- Førde, A. & Kramvig, B. (2017). Cultural industries as a base for local development: The challenges of planning for the unknown. I A. Hamdouch, T. Nyseth, C. Demaziere, A. Førde, J. Serrano & N. Aarsæther (Red.), *Creative Approaches to Planning and Local Development : Insights From Small and Medium-Sized Towns in Europe* (s. 97-112). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315574653-15>
- Forskningsrådet. (2020). Fylkesvise kunnskapsgrunnlag - Samisk. Hentet 05.05.2021 fra <https://www.forskningsradet.no/Statistikk-og-evalueringer/statistikk-og-evalueringer/forskning-og-innovasjon-i-norge/fylkesvise-kunnskapsgrunnlag/samisk/>
- Gardiner, K. (2021). Stereotypes have fueled a tourism boom in Europe's icy North. Can things change? *National Geographic*. Hentet 20.01.2021 fra <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/changing-indigenous-cultural-tourism-in-arctic-sapmi-region>
- Giellatekno, U.). Neahttagisánit. I *Neahttagisánit*. UiT Norges Arktiske Universitet. Hentet fra <https://sanit.oahpa.no/>
- Gjesdal, O. (2019). *Revidert strategi og handlingsplan Snowball*. Lillehammer: LillehammerSnowball. Hentet 12.05.2021 fra <https://bransje.lillehammer.com/wp-content/uploads/2020/03/REVIDERTSTRATEGIOGHANDLINGSPLAMNSNOWBALL2019-2021verregra%CC%8Ad002.pdf>
- Grimwood, B. S. R., Stinson, M. J. & King, L. J. (2019). A decolonizing settler story. *Annals of tourism research*, 79, <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102763>
- Grünfeld, L. A., Pedersen, E., Gulbrandsen, M. U., Ovesen, S. & Bullvåg, E. (2014). *NORD-NORGE I VERDENSKLASSE, En mulighetsstudie* (Agenda Nord-Norge): Menon Economics og Kunnskapsparken Bodø. Hentet 06.05.2021 fra https://www.menon.no/wp-content/uploads/11agenda-nord-norge_mulighetsstudie-2.pdf
- Guttorm, G. & Porsanger, J. (2011). *Working with traditional knowledge : communities, institutions, information systems, law and ethics : writings from the Árbediehtu pilot project on documentation anf protection of Sami traditional knowledgde* (Dieđut (trykt utg.), bd. 1/2011). Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Huijbens, E. H., Hjalager, A.-M., Björk, P., Nordin, S., Flagestad, A. & Knútsson, Ö. (2008). *Innovation systems in Nordic tourism*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. Hentet fra DiVA database. Hentet 20.02.2021 fra <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-2772>
- IN, I. N. (2018, 16.03.2021). Reindriftsbasert vekst og verdiskaping. Hentet 27.04.2021 fra <https://www.innovasjon norge.no/no/tjenester/landbruk/finansiering-for-landbruket/reindriftsbasert-vekst-og-verdiskaping/>

- IN, I. N. (2021a). Kunnskapsgrunnlag - Pandemien; følger og forventninger for reiselivet. Hentet 12.05.2021 fra <https://business.visitnorway.com/no/strategi-for-norsk-reiseliv/kunnskapsgrunnlag/pandemien-folger-og-forventninger-for-reiselivet/>
- IN, I. N. (2021b). Kunnskapsgrunnlag - Ressursgrunnlaget; Natur, kultur og norske verdier. Hentet 06.05.2021 fra <https://business.visitnorway.com/no/strategi-for-norsk-reiseliv/kunnskapsgrunnlag/ressursgrunnlaget-natur-kultur-og-norske-verdier/>
- IN, I. N. (2021c). *Nasjonal reiselivsstrategi 2030, Sterke inntrykk med små avtrykk*. Oslo. Hentet 06.05.2021 fra https://assets.simpleviewcms.com/simpleview/image/upload/v1/clients/norway/Nasjonal_Reiselivsstrategi_original_ny_cad86af3-d2e9-486d-9c4e-7d1e7709ca32.pdf
- Jakobsen, E. W. & Arnesen, T. G. (2020). *Sluttevaluering av klyngen NCE Tourism*. Oslo: Menon Economics. Hentet 12.05.2021 fra <https://www.menon.no/wp-content/uploads/2020-152-Sluttevaluering-av-klyngen-NCE-Tourism.pdf>
- Johnstad, T. & Utter, H. (2015). *Fra konsern til klynge : transformasjon og innovasjon på Raufoss*. Oslo: Universitetsforl.
- Joks, S. (2012). *Boazodoalu máhtut áiggis áigái*. Hentet 15.04.2021 fra <http://hdl.handle.net/11250/177114..>
- Kamfjord, G. (2016). *Det helhetlige reiselivsproduktet : Bind 2 : Destinasjonsledelse* (bd. Bind 2). Oslo: Fagspesialisten.
- Karlsdottir, A., Olsen, L. S., Harbo, L. G., Jungsberg, L. & Rasmussen, R. O. (2017). *Future Regional Development Policy for the Nordic Arctic: Foresight Analysis 2013–2016* (NORDREGIO REPORT). Hentet 20.03.2021 fra <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1069494/FULLTEXT01.pdf>
- Keskitalo, P., Rasmussen, T., Rahko-Ravantti, R. & Äärelä-Vihriälä, R. (2021). Gáfestallan Talks of the Indigenous Research Paradigm in Sámi Research. I *Indigenous Research Methodologies in Sámi and Global Contexts* (s. 65-83). Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004463097_004
- Kovach, M. (2018). Doing Indigenous Methodologies - A letter to a research class. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5 utg., s. 214-234). Los Angeles: SAGE publications.
- Kozak, N. & Kozak, M. (2019). *Tourist Destination Management : Instruments, Products, and Case Studies*. Cham: Springer International Publishing AG
- Kramvig, B. (2012). Orientalisme eller kulturmøter? Turisme som sammenstilling av kultur, kapital og identitet. I M. Forbord, G.-T. Kvam & M. Rønningen (Red.), *Turisme i distriktene* (s. 167-186). Trondheim Tapir Akademisk Forlag.
- Kramvig, B. & Førde, A. (2020). Stories of reconciliation enacted in the everyday lives of Sámi tourism entrepreneurs. *Acta Borealia*, 37(1-2), 27-42. <https://doi.org/10.1080/08003831.2020.1752463>
- Kuokkanen, R. (2007). *Reshaping the University : Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of the Gift*. Vancouver, CANADA: UBC Press.

- Laws, E., Richins, H., Agrusa, J. & Scott, N. (2011). *Tourist destination governance : practice, theory and issues*. Wallingford: CABI.
- Logje, P. A. (2010). *Nállojiekŋa buollašis, Fearánat dološ ja otná boazodoalus / Nális i kulda, Fortellinger fra gammel og ny reindrift. Guovdageaidnu: Davvi Girji.*
- Løvland, J. & Mariussen, Å. (2018). *Klyngenes-regionale rolle i innovasjon i Nordland*. Bodø: SINTEF. Hentet 27.04.2021 fra <https://www.sintef.no/contentassets/9d497eb16e0b43c88c0c1510946301fb/policynotat-klynger.pdf>
- Lundvall, B.-Å. (2010). *National Systems of Innovation : Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, UNITED KINGDOM: Anthem Press.
- NHO Reiseliv. (2020). *Norsk reiseliv i koronatider: en situasjonsanalyse*. Hentet 05.12.2020 fra <https://www.nhoreiseliv.no/contentassets/cd5911f8c86946989bbc8dc2666cc315/norsk-reiseliv-i-koronatider-rapport-21.-april-2020.pdf>
- Olsen, K. (2003). The Touristic Construction of the "Emblematic" Sámi 1. *Acta Borealia*, 20(1), 3-20. <https://doi.org/10.1080/08003830310001256>
- Olsen, K. (2006). Making differences in a changing world : the Norwegian Sámi in the tourist industry. *Scandinavian journal of hospitality and tourism*, Vol. 6, no. 1 (2006), [37]-53. <https://doi.org/10.1080/15022250600560570>
- Olsen, L. S. (2016). Sami tourism in destination development: conflict and collaboration. *Polar Geography*, 39(3), 179-195. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2016.1201870>
- Pedersen, A.-J. (2019). *Reisemålsstrategi for Kautokeino 2019-2026*: Mimir. Hentet 20.04.2021 fra <https://www.ovddos.com/post/kautokeino-skal-bli-et-ansvarlig-og-modent-reisem%C3%A5l>
- Pedersen, A.-J. (2020). Opplevelsesturismens bærekraftutfordring. *Praktisk Økonomi & finans*, (2), 83-90. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2020-02-03>
- Porsanger, J. (2004). An Essay about Indigenous Methodology. *Nordlit*, 8(1), 105. <https://doi.org/10.7557/13.1910>
- Ren, C., Jóhannesson, G. T., Kramvig, B., Pashkevich, A. & Höckert, E. (2020). 20 years of research on Arctic and Indigenous cultures in Nordic tourism: a review and future research agenda. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1830433>
- Ren, C., Jóhannesson, G. T. & van der Duim, R. (2017). *Co-Creating Tourism Research: Towards Collaborative Ways of Knowing* (1st utg.). London: Routledge <https://doi-org.mime.uit.no/10.4324/9781315393223>
- Sámediggi/Sametinget. (2019). *Šattolaš Sápmi - Bærekraftig næringsutvikling, Sametingsmelding om næringsutvikling*. Karasjok: Sámediggi/Sametinget. Hentet 12.05.2021 fra <https://sametinget.no/f/p1/i2cc5a832-2da8-4b68-8568-d1339df4359a/sattolas-sapmi-naringsmelding-2019.pdf>
- Sametinget. Vahca *Nysnø. Hentet 20.03.2021 fra <https://sametinget.no/naring/samisk-reiseliv/vahca/>
- SápmiNæringshage. Om oss. Hentet 05.05.2021 fra <https://www.sapminh.no/aktuelt>

- Sara, M. N. M. (2015). *Siida ja siiddastallan Å være en siida – om forholdet mellom siidatradisjoner og videreføringen av siidasystemet* (Phd. Doktorgradsavhandling). UiT Norges arktiske universitet. Hentet 05.12.2020 fra <https://hdl.handle.net/10037/8558>
- Scott, N., Baggio, R. & Cooper, C. (2008). *Network analysis and tourism : from theory to practice* (Aspects of tourism). Clevedon: Channel View Publications.
- SIVA. Næringshageprogrammet. Hentet 05.05.2021 fra <https://siva.no/virkemidler/naeringshageprogrammet/>
- SIVA. Om Siva. Hentet 05.05.2021 fra <https://siva.no/om-siva/>
- SIVA. (2011). *Næringshageprogram 2011-2021*. Trondheim. Hentet 20.05.2021 fra <https://3kjda93rrl083e0er837pkyq-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/12/programbeskrivelse-nringshage.pdf>
- Skoglund, T. (2006, 23. februar). Destinasjon Kautokeino fungerte ikke, *Altaposten*. Hentet 20.03.2021 fra <https://www.altaposten.no/lokalt/nyheter/article37272.ece>
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies : research and indigenous peoples* (second edition utg.). London: Zed Books.
- SSB. (2021). Fakta om Landskap i Norge. Hentet 05.05.2021 fra <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/faktaside/landskap-i-norge>
- Stinson, M. J., Grimwood, B. S. R. & Caton, K. (2020). Becoming common plantain: metaphor, settler responsibility, and decolonizing tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1734605>
- Teräs, J., Ellingsen, M.-B., Aarsæther, N., Kårtveit, B. & Nygård, V. (2019). *En systematisk sammenstilling av kunnskap om utviklingstrekk i nord* NORCE Samfunnsforskning. Hentet 05.05.2021 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/285684dd041c4f9cbabab18ef50a06b0/rapport-norce-samfunn-24-2019-endelig-versjon.pdf>
- Utsi, J. Á. (2019). *Sámi njálmmálaš árbevieru dutkan : Movt sáhtta sámi gulahallama heivehit journalistihkkii*. Sámi allaskuvla / Sámi University of Applied Sciences. Hentet 20.11.2021 fra <http://hdl.handle.net/11250/2633568>
- Van der Duim, R. (2007). Tourismscapes an actor-network perspective. *Annals of tourism research*, 34(4), 961-976. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2007.05.008>
- Van der Duim, R., Ren, C. & Jóhannesson, G. T. (2013). Ordering, materiality, and multiplicity: Enacting Actor–Network Theory in tourism. *Tourist Studies*, 13(1), 3-20. <https://doi.org/10.1177/1468797613476397>
- Van der Duim, R., Ren, C. & Jóhannesson, G. T. (2017). ANT: A decade of interfering with tourism. *Annals of tourism research*, 64, 139-149. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.03.006>
- Viken, A. & Müller, D. K. (2017). *Tourism and indigeneity in the Arctic Tourism and Cultural Change*. Bristol: Channel View Publications.

- Virtanen, P. K., Keskitalo, P. & Olsen, T. (2021). *Indigenous Research Methodologies in Sámi and Global Contexts*. Leiden: Brill
<https://doi.org/10.1163/9789004463097>
- Volgger, M., Erschbamer, G. & Pechlaner, H. (2021). Destination design: New perspectives for tourism destination development. *Journal of Destination Marketing & Management*,
<https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100561>
- Volgger, M. & Pechlaner, H. (2014). Requirements for destination management organizations in destination governance: Understanding DMO success. *Tourism Management*, 41, 64-75.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.09.001>
- Wifstad, K. & Jakobsen, E. W. (2016). *EVALUERING AV ARENA USUS*. Oslo Menon Economics.
Hentet 12.05.2021 fra
<https://www.menon.no/wp-content/uploads/2016-25-Evaluering-av-Arena-USUS.pdf>
- Wright, R. J. (2014). *Samisk Reiseliv og salg av kulturuttrykk. Autentisitet, integritet og den store fortellingen*. Hentet 20.03.2021 fra
<https://sametinget.no/f/p1/i359a072f-984b-4633-b66c-1d29a32d3b6d/rapport-samisk-reiseliv-salg-av-kulturuttrykk.pdf>
- Wright, R. J. (2017). "Nå er vi blitt så trygg i oss selv at vi kan selge oss til turister" *Samisk turisme mellom kommersielle interesser, lokal kunnskap og verdensskapende praksiser* (Phd. Doktorgradsavhandling). UiT Norges arktiske universitet. Hentet 20.03.2021 fra
<https://hdl.handle.net/10037/11849>

Vedlegg 1: Informasjonsskriv til deltakere

Forespørsel om deltakelse i mitt masterprosjekt «destinasjonsselskapenes rolle i samisk reiseliv»

Bakgrunn og formål

Dette prosjektets overordnede kunnskapsmål er å gjøre en kritisk gjennomgang av destinasjonsselskapenes rolle i samisk reiseliv, for å kunne identifisere de forbedringspotensialer som de har. Hvilke organisatoriske løsninger vil kunne forløse det potensialet som samisk reiseliv har, og hvilke organisatoriske løsninger reflekterer de måter som de lokale samiske samfunn er organisert på?

Mitt arbeid har derfor som mål å undersøke om tradisjonelle samiske konsepter og verdenssyn om samarbeid og sameksistens kan anvendes for å organisere samiske reiselivsaktører i virkeområdet til Sápmi Næringshage (SNH) på en måte som styrker samarbeid, tillit og vedvarende relasjoner.

Tradisjonelle samiske praksiser som *siiddastallan* og *verdestallan* ønsker jeg i denne sammenhengen å lære mer om. Jeg ønsker med mitt arbeid å bidra til å vise hvordan samisk reiseliv bør organiseres på en måte som bygger på både kunnskapen og behovene til samiske reiselivsaktører selv. Jeg ønsker også å finne ut i hvilken grad organisering i en klynge kan skape en ytre ramme. Prosjektet er mitt avsluttende arbeid i masterstudiet «Reiselivsledning – erfaringsbasert master» ved UiT Norges Arktiske Universitet med Prof. Britt Kramvig som min veileder.

Jeg ønsker å invitere til *gáfe- ja ságastallan* med samiske reiselivsbedrifter som driver i SNH sitt virkeområde (Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Tana og Nesseby), for å høre historiene om hvordan man tradisjonelt jobbet i *siidaene*, hvordan man samhandlet med *verddene* og hvordan man brukte/bruker å lære bort tradisjonell kunnskap. Prosjektperioden er desember 2020 til juni 2021.

Hva innebærer det for deg å delta?

Deltakelse i prosjektet innebærer at jeg ønsker å invitere deg og opptil seks andre samiske reiselivsbedrifter i Kautokeino, Karasjok og Tana til et *gáfe- ja ságastallan* møte. Her ønsker jeg at vi sammen kan prate om samisk reiseliv i nå- og fremtiden, om tradisjonelle praksiser som *siiddastallan* og *verdestallan* både i dag og fra langt tilbake, og om det er mulig å bruke tradisjonelt kunnskap i en samisk reiselivssammenheng og hvilke tradisjonelle kunnskapsformer som er verdt å løfte frem og ta vare på.

Før samtalen ønsker vi å avklare om vi kan bruke lydopptaker – denne vil bli lagret i henhold til NSD forskrifter. Du/dere kan trekke dere fra samarbeidet på hvilket tidspunkt som helst.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Du har også rett til innsyn i hvilke opplysninger som er registrert om deg, rett til å be om å få rettet eller slettet de opplysningene som er registrert, samt rett til dataportabilitet.

Ditt personvern – hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Opplysningene fra samtalen vil i prosjektperioden kun være tilgjengelig for forskerne i prosjektet og samtaleinformasjonen lagres med navneliste adskilt fra notater/transkriberinger av gruppesamtalen. Deltakere i prosjektet vil anonymiseres slik at de ikke kjennes igjen i publikasjoner fra forskningsprosjektet.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 30.06.2021. Datamaterialet som samles inn, vil behandles i tråd med UiT Norges arktiske universitet sine retningslinjer for datahåndtering og informasjonssikkerhet. Etter prosjektets slutt vil datamaterialet slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra UiT Norges Arktiske Universitet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med Professor Britt Kramvig på telefon: 994 71 101.

Deltakere kan kontakte personvernombudet ved UiT Norges arktiske universitet angående alle spørsmål om behandling av personopplysninger og om utøvelsen av de rettighetene de har i henhold til EUs personvernforordning.

Personvernombud ved UiT er Joakim Bakkevold, og han kan nås på telefon 776 46 322 og 976 915 78 eller personvernombud@uit.no . Klager angående behandlingen av personopplysninger kan sendes til personvernombudet eller Datatilsynet på telefon 22 39 69 00.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata.

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prof. Britt Kramvig
Institutt for reiseliv og Nordlige Studier
UiT Norges Arktiske Universitet
Britt.kramvig@uit.no

Tlf 994 71 101

(Forsker/veileder)

Antje Schlecht
Institutt for reiseliv og Nordlige Studier
UiT Norges Arktiske Universitet
asc025@uit.no

Tlf. 967 43 833

(masterstudent)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*destinasjonsselskapenes rolle i samisk reiseliv*», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i *gáfe- ja ságastallan* møte

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuraramme

Innledning:

Først – gir rom for å falle til ro

Gir tid for at deltakerne få fylt koppen med kaffe, tar seg en bit snacks (kjeks, tørkakjøtt...), finne sin plass å sitte...

Vi starter med om å sørge for at alle kjenner hverandre ved å be om at hver enkel kan fortelle om seg selv (på samisk vis)

Gii don leat ja gos, movt don leat bajásšaddan?

Gii-don-leat-spørsmålet impliserer at man forteller om hvem sin datter eller sønn man er, hvor man er oppvokst som forsterkes med andre spm. om hvor/hvordan man er oppvokst (ja gos, movt don leat bajásšaddan).

Maid odne barggat ja movt dat šattai nu?

Hva jobber du med i dag og hvorfor ble det slik? Spørsmålet egner seg for at deltakerne åpner enda mer opp og at man blir enda bedre kjent med hva de enkelte jobber med innenfor samisk reiseliv.

Spm. er også en god innledning til neste del

Første del:

Kan du fortelle om noen gang du synes at det var veldig givende å jobbe med det du gjør i dag når du tenker på dine gjester? (å jobbe i reiseliv, være en samisk reiselivsaktør)

Bruk gjerne et eksempel; eller fortell en histore som illustrerer en hendelse/møte med turister eller virkemiddelapparatet som dere opplevde som lærerikt og givende?

Har du noen konkrete eksempler på og fortellinger om møter med støtteapparatet som har fungert for deg og hjulpet deg og din bedrift?

Bruker dere; eller har dere tenkt å bruke etablerte verdde-relasjoner i produktutvikling?

Andre del:

Kan du fortelle om situasjoner og hendelser der du har opplevd at det er krevende å jobbe med samisk reiseliv i forhold til gjestene du har på besøk?

Kan du dele en historie om når du synes at støtteapparatet ikke har fungert for deg og din bedrift. Hvorfor tror du det ikke gjorde det?

Hvilken kunnskap og hvilke samarbeid opplever du at du har mest bruk for, for å komme videre; både for å lage produkter du er stolt av; og for å selge disse på måter du er komfortabel med?

Avslutningsvis:

- Noterer hvem som er oppvokst i reindriften og hvem i jordbruken eller både og..

Xx har du blitt fortalt hvordan man jobbet i siidaene fra gammelt av og hvordan pleide man å samarbeide med folk som var fastboende?

Xx (du er oppvokst med jordbruken), kan du fortelle hvordan samarbeidet med reindriften var i gamle dager? Jeg har f.eks. hørt at fastboende også hadde rein, hvordan gikk det seg til?

Tror dere at måter man samarbeidet eller samhandlet i gamle dager kunne ha overføringsverdi til samarbeid i samisk reiseliv?

Hvilke kunnskaper om landskap, høsting og om dyr kan tas i bruk, og hvordan kan vi verne om ressurser og fortellinger?

Vedlegg 3: Godkjenning NSD

7.1.2021

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Studentprosjekt Masterarbeid samisk reiseliv

Referansenummer

420411

Registrert

03.12.2020 av Antje Schlecht - asc025@post.uit.no

Behandlingsansvarlig institusjon

UiT – Norges Arktiske Universitet / Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning / Institutt for reiseliv og nordlige studier

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Britt Kramvig , britt.kramvig@uit.no, tlf: 4778450459

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Antje Schlecht, asc025@uit.no, tlf: 96743833

Prosjektperiode

03.12.2020 - 30.06.2021

Status

05.01.2021 - Vurdert

Vurdering (1)

05.01.2021 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 05.01.2021 med vedlegg. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/5f787738-e9d7-4917-afb8-178f59536fb2>

1/2

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet behandler særlige kategorier av personopplysninger om etnisk opprinnelse og alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 30.06.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen er dermed den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Simon Gogl
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

